

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ФІЛОЛОГІЇ ТА МАСОВИХ КОМУНІКАЦІЙ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:

Зав. кафедри

«__» _____ 20__ р.

Кваліфікаційна робота

за освітнім ступенем «Магістр» на тему:

«Соціально-психологічні та особистісні чинники виникнення сімейних протиріч»

студентки факультету філології та масових
комунікацій

спеціальності 053 Психологія

освітнього ступеня «Магістр»

Сєвідової Ольги Володимирівни

Науковий керівник:

Стуліка Олена Борисівна

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри практичної психології

Рецензент:

Грицук Оксана Вікторівна,

кандидат психологічних наук, доцент
кафедри психології та педагогіки

Горлівського інституту

іноземних мов

Державного навчального закладу «Донбаський
державний педагогічний університет»

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою _____

Секретар ЕК _____

«__» _____ 20__ р.

Маріуполь – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ СІМ'Ї ТА ЇЇ ДИНАМІКИ	8
1.1. Фактори визначення сім'ї як системи.....	8
1.2. Структура та функції сім'ї в психології.....	13
1.3. Динаміка і життєвий цикл сім'ї.....	20
1.4. Традиційні й альтернативні форми шлюбно-сімейних стосунків.....	23
Висновки до розділу 1.....	27
РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ	28
2.1. Динаміка шлюбно-сімейної адаптації.....	28
2.2. Психологічні особливості подружніх стосунків.....	35
2.3. Подружні конфлікти як чинники деструктивних взаємовідносин в молодій сім'ї.....	43
Висновки до розділу 2.....	53
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРОТИРІЧ.....	54
3.1. Планування та обґрунтування методів дослідження.....	54
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів констатувального експерименту	61
3.3. Формувальний експеримент та перевірка ефективності корекційної програми.....	78
Висновки до розділу 3.....	94
ВИСНОВКИ.....	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	98
ДОДАТКИ.....	107

ВСТУП

В умовах сьогодення простежуються негативні тенденції трансформації такого соціального інституту як сім'я, зокрема збільшення сімейно-побутових конфліктів, які призводять до негативних наслідків та розлучення. Специфіка молоді сім'ї обумовлена тим, що вона перебуває у процесі свого становлення, розвитку, засвоєнням членами соціальних ролей. Щоб знайти оптимальне рішення, потрібно мати знання того, як розвиваються шлюбно-сімейні стосунки. Щоб виробити вірну лінію поведінки в конфліктних ситуаціях, дуже корисно знати, що таке подружні конфлікти і як люди приходять до згоди.

Основною особливістю молоді сім'ї є процес сприйняття партнерами один одного і своїх відносин по-новому. Як правило, молоді сім'ї не мають достатній рівень матеріального забезпечення, чітких, встановлених відносин між її членами. Соціальні ролі ще не встановлені, а також відсутня достатня адаптація до сім'ї і соціалізації самого союзу по відношенню до суспільства.

Конфлікт являє собою зіткнення протилежних інтересів двох або більше осіб, що супроводжується негативними емоціями. Вивчення причин конфліктів дає базу для вирішення багатьох психологічних, соціально-психологічних та інших проблем сім'ї. Подружній конфлікт вважається одним з видів розбіжностей, який призводить до подружньої дезадаптації. Причини виникнення сімейних протиріч різноманітні.

Стійкість шлюбно-сімейних відносин залежить від готовності молодих людей до сімейного життя, тобто, від цілої системи соціально-психологічних установок особистості, що визначає позитивне емоціональне ставлення до сімейного способу життя. Впевненість молоді в своїй готовності до сімейного життя - важлива характеристика її соціальної зрілості. При цьому, така їхня впевненість зовсім не гарантує і не відображає справжньої готовності до шлюбних стосунків. Однак число розлучень зростає і повсюдно простежується розхитування системи поведінкових норм у сфері шлюбних відносин, уявлень про них. Зростає незадоволення емоційно-психологічним кліматом в сім'ї, а також число асоціальних сімей.

Актуальність нашої роботи полягає в тому, що на даний момент в сучасному суспільстві в подружніх стосунках зменшується рівень задоволеності шлюбом та збільшується кількість розлучень. Для зменшення такого явища треба провести аналіз конфліктів, що виникає в молодих сім'ях та їх передумов. Та на підставі такого аналізу надати молодим сім'ям рекомендації, щодо запобіганню та вирішенню конфліктів.

Мета: дослідити зміст сімейних протиріч, причини та умови їх виникнення в молодих сім'ях.

Об'єкт дослідження: сімейні протиріччя.

Предмет дослідження: передумови виникнення протиріч в молодих сім'ях.

Гіпотези дослідження:

1. Узгодженість шлюбно-сімейних функцій знижує рівень конфліктності подружжя та запобігає виникненню сімейних протиріч.
2. Незадоволеність шлюбом є наслідком порушення рольової адекватності подружжя та неузгодженості шлюбно-сімейних функцій.

Об'єкт, предмет та мета дослідження визначають постановку наступних завдань:

1. Визначити особливості функціонування сім'ї.
2. Дослідити динаміку та життєвий цикл сім'ї.
3. Охарактеризувати етапи шлюбно-сімейної адаптації.
4. Проаналізувати причини виникнення подружніх конфліктів.
5. Експериментально дослідити рівень конфліктності пар та основні сфери виникнення сімейних протиріч; узгодженість сімейних функцій та рольових установок; рівень задоволеності шлюбом.
6. Визначити методи запобігання виникненню сімейних протиріч та узгодження шлюбно-сімейних функцій.

Для розв'язання дослідницької проблеми був застосований комплекс теоретичних та практичних методів, вибір та поєднання яких зумовлені предметом, метою та завданнями дослідження. До комплексу увійшли такі

методи: метод аналізу - для наукової літератури за проблемою соціально-психологічних та особистісних чинників виникнення сімейних протиріч; метод узагальнення - для узагальнення теоретичного та експериментального матеріалу та формування висновків; метод порівняння – для співставлення експериментально отриманих даних до та після корекційної програми; гіпотетичний метод – для розробки гіпотези та її підтвердження або спростування в ході дослідницької роботи; методики: тест «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю. Є. Алешина), методика «Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі» (А.Н. Волкова), тест-опитувальник задоволеності шлюбом (В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко) та методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн (Т. В. Дембо, С. Я. Рубінштейн).

Теоретико-методологічними основами дослідження виступають: дослідження поняття сім'я (З. Фрейд, Е. Еріксон, О. Антонов, В. Борисов, Ф. Фукуяма Л. Уайт, О. Радугін, Б. Маліновський, С. де Бовуар, Б. Фрідан, Д. Грімшоу, Г. Брандт, М. Боуен), дослідження структури сім'ї та її функцій (В.А.Семиченко, В.С.Заслуженюк, А.Н.Елізарова, С.В.Ковалев), дослідження динаміки та життєвого циклу сім'ї (А.І. Антонов, М. Мацковський, В.Андрущенко, Л. Губерський, Е. Дювалль, Р. Хілом, Е. К. Васильєва, Э.Эріксон), дослідження альтернативних форм шлюбно-сімейних відносин (О.Н. Ляшенко, О.В. Шумейко, С.Б. Абрамова, Л.С. Иванова), дослідження шлюбно-сімейної адаптації (Р.С. Уейнберга, Д. Гоулда, М.М. Обозов, А.М.Обозова, Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстіцкіс, М.А.Абалакіна, А. Рейс, Б.Мерстейн, Р. Уинч, А. Най, Ф. Берардо, Дж. Боссард, К. Мелвілл), дослідження кризових періодів сім'ї (Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна), аналіз конфліктів в сім'ї (А. Кочетов, С.В. Ковалев, Г.А. Кошонько, В.А.Сисенко, Л.А. Богданович), дослідження причин виникнення конфліктів в молодих сім'ях (Г. А. Гурко, Е.С. Калмикова, М. А. Абалакіна, Е.Г. Ейдемільер, В.В. Юстіцкіс, Т.В. Андреева), дослідження психологічної неготовності до шлюбу (Е.С. Калмикова, Н.В. Дьоміна, Т.Е. Карташрва,

С.М.Пителен), дослідження методів запобігання конфліктів в молодих сім'ях (Н. Пезешкіан, В.М. Дружинін), дослідження сімейної соціалізації та сімейного виховання (В. Гарбузов, А. Венгер, Е. Шефер, А. Гурецька Б.Ю.Шапіро, Д. Баумринд, Е. Л. Абеліна, М. Малер, В. С. Трохтій, Р.Овчарова).

Наукова новизна кваліфікаційної роботи полягає в тому, що вперше: узагальнено та проаналізовано соціально-психологічні та особистісні чинники виникнення сімейних протиріч; визначено взаємозв'язок між незадоволеністю шлюбом, узгодженістю шлюбно-сімейних функцій, рольових уявлень подружжя та рівня конфліктності; розроблено корекційну програму, спрямовану на формування ефективних способів міжособистісної комунікацій, а також узгодження рольових та функціональних взаємодій в подружній парі.

Практична значущість: розроблена корекційна програма, яка може бути використана практичними психологами при роботі із сімейними парами, в яких спостерігається підвищений рівень конфліктності, порушення рольової адекватності, неузгодженість сімейних функцій та, як наслідок, незадоволеність шлюбом.

Апробація та впровадження результатів кваліфікаційного дослідження. Матеріали дослідження представлені в публікаціях:

1. Сєвідова О.В. Психологічні особливості впливу готовності до шлюбу на якість подружнього життя. Дебют : збірник тез доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій за результатами участі в Декаді студентської науки – 2020 / за заг. ред. д. політ. н., проф. К.В. Балабанова, д. е. н., проф. О.В. Булатової. – Маріуполь, 2020. с. 103-105
- 2.

Структура кваліфікаційної роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 109 сторінках. У тексті вміщено 14 таблиць, 7 рисунків.

Додатки викладено на 93 сторінці. У списку використаних джерел 98 найменувань, що охоплюють 6 сторінок.

Робота має емпіричний характер.

РОЗДІЛ 1. ПСИХОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТРУКТУРИ СІМ'Ї ТА ЇЇ ДИНАМІКИ

1.1. Фактори визначення сім'ї як системи.

Сім'я як соціально–психологічний феномен завжди привертала до себе багато уваги дослідників, тому визначення поняття сім'я та його розумінь безліч. Крім того можна виділити декілька різних концептуальних підходів до аналізу сім'ї та її ролі в суспільстві, завдяки чому можна по-різному визначити її природу та сутність. Розглянемо наступні концептуальні підходи:

- Психоаналітичний (З. Фрейд, Е. Еріксон). Сім'я розглядається як негативне явище, що нав'язує людині настанови і норми, та викликає як особисті психологічні проблеми, так і соціальні негаразди. Зазначені проблеми викликані репресивною сімейною функцією батьків по відношенню до дітей, причому у зв'язку з еволюцією людства відбувається істотне збільшення і накопичення суспільних конфліктів та протиріч [86, с. 8].
- Соціологічно-футурологічний (Е. Тьоніс, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, О. Харчев, Н. Смелзер, О. Тофлер та інші). Сім'я вивчається як первісна група взаємодіючих особистостей та як інституцію, аналізується еволюція сімейно-родинних стосунків та позитивно оцінюють зміну форм сім'ї. В даному підході науковці акцентують увагу саме на соціальних відносинах, які не залежать від біологічної природи особистості, від її психічної діяльності та індивідуальних особливостей окремої людини[63].
- Фамілістичний (О. Антонов, В. Борисов, Ф. Фукуяма та інші). Сім'я як соціальний інститут проходить в своєму історичному розвитку визначений відрізок часу від періоду виникнення, формування традиційної сім'ї до стадії розквіту цивілізації, яка базується на патріархальному типі сім'ї, а потім занепаду та кризи [11].

- Культурологічний (Л. Уайт, О. Радугін, Б. Маліновський та інші). Феномен сім'ї розглядається у тісній взаємодії з культурою: культурні інститути регулюють традиції та культурні потреби сім'ї, а вона, у свою чергу, може сприяти або гальмувати розвиток культури, руйнування сім'ї може привести до порушень у системі соціальних взаємодій [86, с. 9].
- Гендерний (С. де Бовуар, Б. Фрідан, Д. Грімшоу, Г. Брандт). Сім'я, а саме особливості та колізії стосунків між чоловіком та жінкою вбачаються як основна діюча сила розвитку суспільства. Особливістю даного підходу також є те, що чоловіки розглядаються як соціально привілейована, а жінки, відповідно як соціально підкорена стать [75, с. 472].
- Системний. Головна особливість цього підходу до розуміння сім'ї є загальна теорія систем. Коли щось характеризують як систему, зазначають, що це складна єдність, в якій можна виділити складові частини - елементи, а також схему зав'язків між елементами - структуру. Отже, сім'ю, як і всяку систему, характеризує наступний ряд ознак:
 1. взаємозалежність: взаємовплив окремих елементів системи;
 2. холізм: окремі елементи системи, об'єднуючись в ціле, набувають нові властивості, відмінні від індивідуальних характеристик;
 3. структурна організація, основними параметрами якої є ієрархічність, або підпорядкованість елементів структури, згуртованість і рольова структура, наявність меж, відносини сім'ї і навколишнього середовища,;
 4. специфічність внутрішньосистемних процесів (циркулярні, спіралеподібні, переривчасті, безперервні);
 5. динамічність або здатність розвиватися;
 6. діалектика гомеостазу та розвитку [33, с.10].

Отже, з огляду на вищенаведене, доречно більш детально розглянути сім'ю як систему. Функціональна сім'я – та, в якій гнучкі і та вибудовані внутрішні і зовнішні кордони. Виділяють два крайніх типу: дисидентська сім'я - закрита сім'я, в якій закриті зовнішні кордони, тоді низькі і внутрішні

кордони. Є цінності, котрі розділяє кожен член сім'ї. Тому, можливість, на власні кордони низька. Інший варіант - соціально орієнтована сім'я, де все відповідає цінностям зовнішньої системи. З цього випливає роз'єднаність усередині сім'ї, зовнішні кордони розхитані [29, с. 86].

Сімейна система - це відкрита система, вона знаходиться в постійному взаємозв'язку з навколишнім середовищем; це – самоорганізоване середовище, тобто поведінка системи доцільна, і джерело перетвореної системи лежить всередині її самої. Життя будь-якої - і сімейної-системи підпорядкована двом законам[25].

Закон гомеостазу: кожна система прагне зберегти своє становище, яким би воно не було. Отже, сімейна система прагне залишитися в даній точці свого розвитку, не хоче нікуди рухатися. Це вірно як по відношенню до функціональних сімей, так і по відношенню до дисфункціональних. Якщо узагальнити закон гомеостазу можна зазначити так: «Система в цілому повинна залишитися без змін» [25].

Відповідно до закону розвитку, кожна сімейна система повинна пройти свій життєвий цикл. Життєвий цикл сім'ї - це послідовність подій і стадій, які проходить будь-яка сім'я. Сімейна система повинна створитися і завершитися, так само як людина повинна народитися і померти. Безпосередніми причинами, що дають родині можливість пройти цей життєвий цикл, є деякі обов'язкові для виникнення цієї системи події, такі, як шлюб, а також зміни фізичного віку людей і відповідні зміни стадій психічного розвитку.

Будь-яку сімейну систему можна описати параметрами: стереотипи взаємодії; сімейні правила; сімейні міфи; межі; стабілізатори; сімейна історія [48, с. 35].

Вагомий внесок в теорії сімейних систем зробив М. Боуен. Його теоретичні конструкції стали частиною трансгенераційної сімейної психотерапії, яка об'єднує кілька теоретичних і практичних підходів, загальним для яких є врахування сімейної динаміки упродовж низки поколінь та опора на психоаналіз [18, с. 130].

М. Боуен працював над створенням теорії виникнення емоційних розладів, що не суперечила б біології. Він об'єднав вчення З. Фрейда про несвідоме, дарвінівську теорію еволюції, а також результати власних досліджень сімей хворих шизофренією (1957) і висловив гіпотезу, що емоційні розлади є побічним продуктом людської еволюції. Розвивав ідею про те, що людина має дві системи функціонування: емоційну систему, спільну з нижчими представниками тваринного світу, і розумову систему, яка з'явилася, за еволюційними мірками, порівняно нещодавно [85, с. 167].

Ступенем диференціації цих систем визначається здатність індивіда до збереження власного «Я» у відносинах з іншими. На основі цієї теорії М. Боуен розробив концепцію диференціації свого «Я»: кожна людина має певний рівень відчуття того, де закінчуються цінності й установки іншого і починаються його власні. Теоретично, сімейні пари можуть варіюватися від «не мають свого «Я» (схильних до емоційного реагування) до «володіють розвиненим «Я» (здатних міркувати). Оскільки більшість пар знаходяться десь посередині між цими двома крайнощами, всі вони знаходяться в стані певної емоційної напруги.

Проаналізувавши стосунки у діадах, він дійшов до висновку, що неминуче виникає конфлікт, коли один партнер емоційно реагує на іншого до тих пір, поки не виникне загроза для відносин. У цей момент в діаду вводиться третя особа або щось інше (наприклад, алкоголь або робота) з метою послабити напругу. Це веде до виникнення тріангуляції [18, с. 137].

Суть концепції тріангуляції М. Боуена полягає в тому, що «трикутники стосунків» неминуче виникають в тому випадку, коли пара відрізняється надмірно низькою диференціацією емоцій і розуму та потребує того, щоб пом'якшувати конфлікти і позбавлятися від зайвої напруги за рахунок третьої особи. У сім'ях з високою диференціацією «Я» пом'якшення стресу відбувається практично без шкоди для індивідуальності кожного. У сім'ях з низькою диференціацією емоційна реактивність проявляється в утворенні безлічі пов'язаних між собою «трикутників відносин» та виникненні інших

способів управління недиференційованим загальним Я: подружні конфлікти, дисфункції одного з партнерів, проекції проблем на дітей.

М. Боуен виділяє та аналізує симптоми недиференційованості подружніх відносин: подружній конфлікт і дисфункція одного з подружжя. Він, також, встановив, що коли у батьків міжособистісні відносини характеризуються низьким рівнем диференціації, вони часто проектують недолік диференціації на одного або декількох дітей. Заслуговує на увагу сформульована М. Боуеном концепція емоційного відділення, яка розглядає способи, які використовують люди з різними рівнями диференціації, щоб відокремити себе від батьківської сім'ї.

М. Боуен розрізняє псевдовідділення, емоційне відділення та емоційний розрив. Псевдовідділення характеризується припиненням контактів з батьками, дистанціювання від них. Результатом стає емоційне відчуження між батьками і дітьми при збереженні залежності один від одного, емоційний розрив між поколіннями. У сім'ях з відносно високим рівнем диференціації відбувається емоційне відділення: діти, які подорослішали створюють власну сім'ю, зберігаючи при цьому живий контакт із попереднім поколінням [74, 180].

Отже, на відміну від структуралістів і стратегів, які продовжують удосконалювати техніку прийомів сімейної терапії, теоретичні розробки школи М. Боуена відкривають нові можливості для розуміння складного світу сімейних стосунків [86, с. 61 – 62].

Для кожної системи, в тому числі і сімейної характерна наявність власної структури та особливі функції. Їх ми розглянемо в наступному підрозділу.

1.2. Структура та функції сім'ї в психології.

Сучасну основу сімейних відносин становить шлюб. «Шлюб - це форма відносин між чоловіком і жінкою, що історично змінюється, за допомогою якої суспільство впорядковує і санкціонує їх статеве життя і встановлює їх подружні права і обов'язки» [29, с.32]. Однак, сім'я є більш складна система відносин, ніж шлюб, оскільки вона являє собою цілу структуру, що складається як з подружжя, дітей, так і родичів. Відповідно сім'ю можна представити у вигляді "шлюбу - батьківства - споріднення".

Сім'я - складне утворення, багатофункціональне, але має чітку структуру, тобто сукупність постійних, стабільних зв'язків. В.А.Семиченко й В.С.Заслуженюк [80, с.11.] виділяють такі характеристики структури:

1. Влада та її розподіл, співвідношення між формальною (дозволеною нормами сучасного суспільства) владою і неформальним лідером.
2. Комунікації (взаємозв'язки), тобто розподіл інформаційних потоків у родині. В будь-якій сім'ї взаємодія між окремими її членами має різну насиченість, тривалість та якісні особливості.
3. Рольова структура. Набір ролей, у яких індивіди виступають в родині і в суспільстві.

Згідно системного підходу, структура сім'ї - це склад сім'ї, кількість членів, а також сукупність її взаєностосунків. В поняття «структура сім'ї» входять: склад сім'ї; підсистеми різних рівнів – частини сімейної системи, що виконують у її межах відносно незалежні функції; сім'я в цілому; підсистема батьків; дитяча підсистема; індивідуальні підсистеми.

Основні структурні параметри:

- згуртованість – емоційна близькість між членами сім'ї, визначається як прихильність членів сім'ї один до одного, як емоційно члени сім'ї «пов'язані» в одне ціле;

- ієрархія - характеризує стосунки домінування-підкорення в сім'ї. При дослідженні сім'ї дозволяє виявити ступінь впливу одних членів сім'ї на інших.
- внутрішні та зовнішні межі – використовують для аналізу взаємостосунків сім'ї з соціальним оточенням, а також між підсистемами всередині сім'ї (індивідами, діадами, тріадами тощо), рольова структура сім'ї. Межі визначають структуру сім'ї, а тому й зміст її життя. Кожна сім'я набуває своїх власних правил, а межі таким чином набувають гнучкості й проникливості. Якщо зовнішні межі надто жорсткі, то відбувається мало обмінів між сім'єю і оточенням, створюється застій у системі. При надто слабких межах у членів сім'ї багато зв'язків із зовнішнім середовищем і мало між собою [73, с.34].

Структуру сім'ї також можна розглядати з точки зору функцій, які виконують її члени, а також з точки зору міжособистісних відносин в ній. Як правило, неформальні відносини визначаються почуттями, які члени сім'ї відчувають один до одного, а формальні - обов'язками і звичаями її членів, зумовленими спільною справою і метою життєдіяльності. Описуючи структуру сім'ї, як правило, характеризують соціальні ролі (формальні і неформальні) і статус конкретних її членів, соціометричні позиції, що характеризують міжособистісні стосунки. Іншими словами, дається характеристика актуального стану формальних та неформальних відносин між членами сім'ї [87, с. 42].

Важливим показником що характеризує функціональність сім'ї є психологічне здоров'я сім'ї. Психологічне здоров'я сім'ї – це комплексний узагальнений показник соціально-психологічної активності її членів у сімейних взаєминах, у соціальному середовищі й професійній сфері їхньої діяльності та є станом душевного психологічного благополуччя родини, що забезпечує адекватну їхнім життєвим умовам регуляцію поведінки й діяльності всіх членів сім'ї. Психологічне здоров'я – це інтегральний показник

функціонування сучасної родини, що відображає якісну сторону соціальних і психолого-педагогічних процесів в сім'ї [90, с.70].

У комплексній оцінці психологічного здоров'я сім'ї найбільш значущі особистісна, групова, діяльнісна складові і відповідають їх змісту показники: схожість сімейних цінностей, функціонально-рольова узгодженість, соціально-рольова адекватність, адаптивність в мікросоціальних умовах, емоційна задоволеність, спрямованість на сімейне довголіття.

1. Подібність сімейних цінностей відображає збіг, орієнтаційна єдність поглядів, відносин членів сім'ї до загальнолюдських норм, правил, принципів формування, розвитку і функціонування сім'ї як малої соціальної групи.
2. Функціонально-рольова узгодженість являє собою динамічний показник психологічного здоров'я сім'ї та відображає рівень розвитку таких соціально-психологічних механізмів внутрісімейної взаємодії, як взаєморозуміння, взаємодопомога, взаємодовіра, взаємотерпіння між членами сім'ї.
3. Соціально-рольова адекватність обумовлюється рольовою структурою сім'ї, яка в процес її життєдіяльності складається більш жорсткою в порівнянні з більшістю малих груп. Вона відображає рівень реалізації міжособистісних, внутрішньосімейних очікувань.
4. Емоційна задоволеність показує характер емоційного прийняття один одного і повагу в родині. Саме висока ступінь емоційної близькості - упереджене ставлення один до другу- становить особливу якість здорової сім'ї.
5. Адаптивність в мікросоціальних відносинах, або внутрісімейна адаптивність, характеризується здатністю насамперед дорослих членів сім'ї пристосовуватися до соціально-психологічній атмосфері сім'ї після трудового дня, після перебування в іншому соціальному середовищі тощо.

6. Спрямованість на сімейне довголіття являє собою постійне потяг до нових сімейних цілям, розумне їх планування і підтримку активності всіх членів сім'ї в їх досягненні. Невід'ємним атрибутом будь-якої здорової сім'ї є найближчі і перспективні сімейні цілі [87, с. 25].

По суті, сім'я дозволяє задовольняти потреби, що лежать в основі розвитку особистості. Найбільш відомою класифікацією цих потреб є класифікація, запропонована одним з основоположників гуманістичної теорії особистості А. Маслоу. За Маслоу, діти, що виховуються в дружній, люблячої, безпечній атмосфері, прагнуть до особистісного зростання. Батьки отримують можливість реалізовувати себе у вихованні дітей. Сім'я може стати саме тим середовищем, в якій розкриваються здібності її членів. Для цього вона повинна володіти рядом характеристик: в родині повинні бути любов, взаємоповага, не повинні мати місце симбіози і коаліції, всередині яких один з членів сім'ї експлуатує іншого [60].

Для більш повного розуміння сутності сім'ї треба окреслити її функції.

Функцією сім'ї називається життєдіяльність сім'ї, безпосередньо пов'язана із задоволенням потреб її членів. Функції родини не рівнозначні, вони утворюють ієрархічну структуру. Ієрархія функцій визначається історією сім'ї як соціально-культурного інституту та історією конкретної сім'ї. Змінюється вона в залежності від історичного періоду, соціокультурного оточення і від стадії життєвого циклу сім'ї. Ми погоджуємося з думкою Н.Я. Соловйова, який вважає, що «функцій сім'ї стільки, скільки видів потреб в стійкій, повторюваній формі вона задовольняє» [95, с. 47]. Саме цей аспект дозволяє відокремити сімейні потреби, сімейні функції від інших, а також і укрупнити, узагальнити їх.

Провідна роль в сучасній сім'ї належить подружжю, які з часом стають ще й батьками. Тому все різноманіття сімейних функцій можна умовно розділити на дві групи. Першу з них складають подружні функції, другу - батьківські.

До групи подружніх функцій входять функції духовного (культурного) спілкування, господарсько-побутова, управлінська (обоє з подружжя є організаторами життєдіяльності сім'ї в цілому), функція первинного соціального контролю, представницька функція (подружжя представляють сім'ю, виступають від її імені у всіх інших осередках суспільства - організаціях, установах, сім'ях та ін.), емоційна, сексуально-еротична і інші.

Група батьківських функцій включає функції народження та виховання (первинної соціалізації) дітей, змісту і опіки неповнолітніх і непрацездатних (недієздатних) членів сім'ї [91, с. 46].

Для більш повного розуміння функцій сім'ї, охарактеризуємо найбільш значущі функції.

Функція духовного (культурного) спілкування проявляється в задоволенні потреб у спільному проведенні дозвілля, взаємному духовному збагаченні. Її складовими компонентами є: організація внутрісімейного спілкування; посередництво сім'ї у взаємодії із засобами масової інформації (телебачення, радіо, періодична преса), літературою і мистецтвом.

Щасливий шлюб передбачає такий діалог подружжя, в процесі якого відбувається обмін думками (інформацією) і переважно позитивними емоціями. Необхідною умовою такого обміну є чітка система добре засвоєних моральних норм і правил. Головне призначення цієї функції - забезпечення взаєморозуміння як найбільш міцної основи в сім'ї. Тому вдосконалення духовних відносин передбачає підвищення культури спілкування. Подружнє спілкування - одна зі сфер самореалізації особистості. Воно не має собі рівних за глибиною і близькістю розумових і особливо емоційних контактів.

Основою культури духовного спілкування між подружжям є, перш за все, ставлення до партнера як до рівного собі. В ході такого спілкування подружжя вдосконалюють себе, своє вміння співпрацювати з іншими людьми. Якщо ж один з подружжя вважає себе вище іншого, може бути порушено не тільки взаєморозуміння, а й статися розрив відносин. Тому так важливо поважати один одного, забезпечувати взаємну моральну підтримку, що в

кінцевому підсумку допомагає зберегти душевний спокій і призводить до емоційного зближення.

Емоційна функція сім'ї реалізується в задоволенні її членами потреб у симпатії, повазі, визнанні, емоційній підтримці, психологічному захисті. Сприятлива емоційна атмосфера в сім'ї дозволяє кожному її члену не приховувати свого емоційного стану, ділитися радіщами, розповідати про невдачі і образи, отримувати пораду з хвилюючого питання, відновлювати і поповнювати свої фізичні і душевні сили і таким чином підтримувати хороший життєвий тонус.

Емоційна підтримка виконує психотерапевтичну функцію. У сучасній сім'ї іншим аспектом цієї функції виступає формування у особистості потреби в самовираженні і самоактуалізації [18, с.37]. За останні десятиліття помітно зросло значення функції емоційної підтримки та прийняття (включаючи емпатію і прихильність), що реалізує потреби людини в афіліації та любові. Втім, і причини розлучень в зазвичай лежать в області емоційно-особистісних відносин подружжя.

Функція первинного соціального контролю - забезпечення виконання соціальних норм і правил членами сім'ї, особливо тими, хто в силу різних обставин (вік, захворювання і тощо) не володіє в достатній мірі здатністю самостійно будувати свою поведінку в повній відповідності з соціальними нормами.

Не можна не враховувати той факт, що сім'я встановлює відносини і підтримує зв'язки з державними установами, громадськими організаціями, трудовими колективами, іншими (родинними, дружніми, сусідськими) сім'ями, окремими особами. Ця сфера її життєдіяльності пов'язана з реалізацією представницької функції. Завдяки цій функції сім'я вступає у взаємодію з соціальним світом, встановлюючи з іншими соціальними спільнотами різноманітні відносини, представляє себе як первинний осередок суспільства [42, с.103].

До числа найважливіших відноситься і господарсько-побутова (економічна) функція сім'ї, яка спрямована на задоволення її матеріальних потреб (в їжі, житлі, одязі, предметах першої необхідності і тощо), сприяє збереженню фізичних сил і здоров'я усіх членів родини.

Економічна функція сім'ї включає в себе наступні основні компоненти: участь в суспільному виробництві, ведення домашнього господарства, формування сімейного бюджету, організація споживчої діяльності. Як відзначають дослідники, вплив економічної функції на сімейні стосунки може бути двояким. Справедливий розподіл господарсько-побутових обов'язків у сім'ї між подружжям сприяє зміцненню подружніх відносин і трудового виховання дітей.

Важливе значення в системі подружніх відносин має сексуально-еротична функція. Значення цієї функції в сучасній сім'ї суттєво зросла. Шлюб розглядається як союз, створений, перш за все, на емоційного зв'язку, і тому не останнє місце в цьому союзі відводиться задоволенню сексуально-еротичних потреб шлюбних партнерів. Саме сімейно-сексуальні дисгармонії нерідко є причиною незгоди в сім'ї, джерелом напруженості в подружніх стосунках.

Освітньо-виховна функція (соціалізація) полягає в задоволенні потреб у батьківстві та материнстві, контактах з дітьми, їх вихованні, самореалізації в дітях. Відомо, що емоційно-позитивне повноцінне спілкування дитини з близьким дорослим визначає гармонійний розвиток дитини в ранні роки. З віком дитини виховна функція родини не втрачає свого значення, а лише змінюються завдання, засоби, тактика виховання, форми співпраці і кооперації з батьками [76, с. 85].

Кожна з функцій сім'ї надзвичайно важливі для здорового існування сімейної системи. Але на кожному етапі життєвого циклу в сім'ї змінюються пріоритетні функції. Тому для більш повного аналізу необхідно дослідити динаміку і життєвий цикл сім'ї.

1.3. Динаміка і життєвий цикл сім'ї

Як мала соціальна група, зазначає М. Мацковський, сім'я розглядається у тих випадках, коли дослідженню підлягають стосунки між індивідами, котрі утворюють сім'ю. Цей підхід дозволяє з'ясувати мотиви і причини розлучень, динаміку родинних відносин, характер стосунків між батьками й дітьми. Ці проблеми міжособистісної взаємодії тісно пов'язані з існуючими в суспільстві нормами, цінностями і взірцями поведінки та зумовлені соціокультурними та соціоекономічними умовами життєдіяльності групи. [61, с. 24].

Особливості сім'ї як малої соціальної групи

- Чіткі нормативні установки сімейних стосунків, які впливають із сталих культурних уявлень про те, коли потрібно створювати сім'ю, які мають бути стосунки між подружжям, які ролі та обов'язки повинні бути притаманні кожному члену сім'ї.
- Гетеротивність складу сім'ї чітко окреслена за статтю, віком. Що зумовлює різні потреби, ціннісні орієнтації членів сім'ї тощо.
- Закритість сімейної групи, що обумовлено приватністю стосунків, обмеженою можливістю входження нових членів в сім'ю, а також виходу з неї.
- Поліфункціональність сім'ї, що зумовлено великою кількістю сім'ї ролей, різними аспектами життєдіяльності сім'ї, які мають суперечливий характер
- Емоційність стосунків, має велике значення для людини, тому що сімейно обумовлені переживання впливають на світовідчуття, психічний та соматичний стан здоров'я членів сім'ї.

Розуміння сім'ї як малої соціальної групи сфокусоване на закономірностях становлення, функціонування і розпаду сім'ї як автономної цілісності. Так, вітчизняні дослідники В. Андрущенко й Л. Губерський, розглядаючи сім'ю як малу соціальну групу, виділяють при цьому таку специфічну ознаку – безпосередній контакт їх членів. Учені зазначають: «Люди живуть у групі, так би мовити, під взаємним контролем, у

безпосередньому спілкуванні. Існують формальні й неформальні малі групи. Перші складаються відповідно до наперед сформованих (як правило, офіційно зафіксованих) цілей, тверджень, інструкцій чи статутів. Другі формуються на основі особистих симпатій та антипатій, любові, товариського потягу тощо» [10, с. 66–67].

Е. Дювалль і Р. Хілом розглядали сім'ю як динамічну систему, функціонування якої визначається дією двох законів: закону гомеостазу і законом гетеростаз (розвитку). Відповідно до закону гомеостазу, кожна сім'я прагне зберегти своє актуальний стан, залишитися в даній точці розвитку. Відповідно до закону гетеростаз, кожна сімейна система повинна пройти свій життєвий цикл - якусь послідовність зміни стадій. При побудові своєї періодизації автори спиралися на ідеї Е. Еріксона та інших фахівців з психології особистості, що запропонували розглядати як основу періодизації сукупність завдань, специфічних для кожного періоду розвитку.

Однією з найбільш відомих періодизацій у вітчизняній психології сім'ї є періодизація, запропонована Е. К. Васильєвої, яка виділила п'ять стадій сімейного циклу (цит. За: Альошина Ю. Є., 1987):

1. Зародження сім'ї: з моменту укладення шлюбу до народження першої дитини.
2. Народження і виховання дітей: триває аж до моменту початку трудової діяльності хоча б одну дитину.
3. Закінчення виконання сім'єю виховної функції: період з початку трудової діяльності першої дитини до того моменту, коли під опікою батьків не залишається жодного з дітей.
4. Спільне проживання батьків з дітьми, хоча б один з яких не має власної сім'ї.
5. Подружжя живе одні або з дітьми, що мають власні сім'ї.

В рамках системного підходу перший докладний опис життєвого циклу сім'ї з'явилося в книзі Дж. Хейлі (1973) «Незвичайна психотерапія». Він відзначив той факт, що симптоми кризи найчастіше виникають в точках

переходу від одного етапу до іншого. Під час перехідних періодів перед членами сім'ї постають нові завдання, що вимагають істотної перебудови їх взаємовідносин. Щоб перейти на новий щабель свого розвитку, сім'ї необхідно зробити зміни у своїй структурній організації, адаптуватися до поточної ситуації і виробити свій новий образ. Періоди стабілізації в точці переходу змінюються кризовими періодами, успішність проходження яких впливає на функціонування сім'ї на нових етапах. Але так як ці зміни, на відміну від ситуативно обумовлених, пов'язані з кризами розвитку, в літературі вони визначаються як «нормативні». Саме в ці моменти способи досягнення цілей, перш використовувалися в родині, уже не можуть бути ефективними при задоволенні виникли у її членів нових потреб.

Кожен новий етап пов'язаний зі зміною всіх основних параметрів структури сім'ї. Багато сімей успішно вирішують цю ситуацію, адаптуючись до нових умов. Цей процес, як правило, супроводжується особистісним зростанням членів сім'ї. Однак якщо сім'ї не вдається перебудуватися, то рішення задач подальшого періоду життєвого циклу сім'ї утруднюється, що може, в свою чергу, посилити проходження чергового нормативного кризи. Дослідження життєвого циклу сім'ї показали, що в моменти нормативних стресів сім'ї нерідко повертаються до ранніх моделях функціонування (механізм «регресії») або зупиняються в своєму розвитку, фіксуючи на певному етапі (механізм «фіксації»).

1.4. Традиційні й альтернативні форми шлюбно-сімейних стосунків

Сучасна цивілізація має в своєму розпорядженні декілька варіантів шлюбу, з яких можна обрати той, який найбільш підходить. Шлюбні відносини ґрунтуються на різних нормах. Сукупність норм та санкцій інституту шлюбу регулює стосунки між чоловіком і дружиною. Одні норми (обов'язки, права) мають юридичний характер і регламентуються законодавством. У нашій країні на даний момент така регламентація здійснюється на основі Сімейного кодексу України, де юридично закріплені питання про володіння майном, матеріальні обов'язки подружжя один щодо одного і щодо дітей, про вік вступу в шлюб, комплекс норм, пов'язаних із розлученням тощо. Інші норми регулюються мораллю, звичаями, традиціями. До них належать норми залицяння, шлюбного вибору, дошлюбної поведінки, виховання дітей, сімейний відпочинок тощо. В залежності від типів інновацій в існуючих формальних або неформальних нормах шлюбних відносин дослідники виділяють низку різних типів шлюбів. Кожен з них може існувати в чистому вигляді, або поєднувати ознаки декількох типів водночас.

- Сезонний шлюб (обмежена часом сім'я): відносини закріплюються на певний термін, по закінченню якого вважаються автоматично розірваними. Подружжя заново зважує всі плюси і мінуси спільного життя і вибирає: розлучитися їм або ж домовитися ще на якийсь період часу. Прихильники цієї форми шлюбу дотримуються думки, що дорослі люди виростають із стосунків, як «діти із взуття».
- Комунальний шлюб («шведська сім'я»): сім'я, в якій живуть декілька чоловіків і декілька жінок. Вони зв'язані не лише і не стільки спільним сексом, скільки спільним господарством і приятельськими стосунками. Якщо в таких сім'ях з'являються діти, то вони виховуються всіма членами «комуни», які керуються ідеєю: «чим більше чоловіків і жінок перед очима дитини, тим більше у нього можливостей пізнавати різноманітність світу.»

- Відкритий шлюб: традиційна сім'я, в якій подружжя допускають захоплення та інтимні зв'язки поза шлюбом.
- Гостьовий (екстериторіальний) шлюб: пара зареєстрована, але живуть кожен у себе. Час від часу зустрічаються, разом вечеряють в кафе, проводять ніч, інколи живуть разом, але спільне господарство не ведуть. Ходять в гості один до одного, часом проводять разом відпустку. Решту часу кожен з них вільний від сімейних обов'язків і живе своїм життям.
- Раціональний шлюб, тобто такий, що передбачає певну конкретно оговорену вигоду (економічну, психологічну, сексуальну, господарсько-побутову, професійну тощо) [57, с.225].
- Гомосексуальні шлюби. В Україні дозволені моногамні гетеросексуальні шлюби. Полігамія, що узаконена в мусульманських країнах, не відповідає християнській традиції, засуджується громадською думкою. Поширення набула серійна моногамія. Гомосексуальні союзи різко критикуються і заперечуються як основа для шлюбу. В Україні за останніх 15 років рівень агресивності по відношенню до гомосексуальних союзів знизився, хоча переважна більшість респондентів проти прилюдної демонстрації нетрадиційних сексуальних стосунків, збільшилася доля толерантних. Це – наслідки демократизації, впливу ЗМІ і посилення міжкультурних контактів.
- Цивільний шлюб: У юриспруденції поняття цивільного шлюбу зберегло первинну сутність і відноситься до пар, які оформили свій союз офіційно. Вільні ж сімейні стосунки в чинному законодавстві України прийнято називати фактичним шлюбом. У буденній мові під цивільним шлюбом мають на увазі добровільне спільне мешкання і ведення спільного господарства двома людьми: чоловіком і жінкою «без яких би то не було юридично оформлених взаємних зобов'язань». На рівні громадської думки вони вже перестають визначатися, як девіація [57, с.227].

Найбільш традиційною формою сім'ї вважається традиційна сім'я - цивільний або церковний шлюб, який з'єднує чоловіка і жінку громадською думкою та захистом закону. Ця форма найбільше соціально зрозуміла і більше інших варіантів охороняє права жінок і дітей, у зв'язку з чим є найбільш розумною і кращою принаймні з точки зору суспільних інтересів.

Нині існують найрізноманітніші моделі сім'ї: нуклеарна, неповна, змішана, сім'я, яку утворюють розлучені батьки і їх партнери в повторних шлюбах; сім'я, яка виховує усиновлених дітей; сім'я, яка виховує чужих дітей; розширена сім'я общинного типу.

Найпоширенішим типом є нуклеарна сім'я, що складається лише з подружжя з дітьми чи без дітей. Нуклеарна сім'я може бути також повною або неповною, яка складається з одного із подружжя з дітьми. Якщо під одним дахом проживає три покоління людей: пара родоначальників (чи один із них), дорослі діти і онуки, то це складана сім'я, що має кілька поколінь. Можлива комбінація складної і неповної, наявності декількох сімейних ядер – така сім'я називається розширеною. Також сім'ї відрізняють за наявності чи відсутності дітей і за їх кількістю: багатодітні, бездітні, сім'ї, що мають неповнолітніх дітей, сім'ї, які живуть із дорослими дітьми [97, с. 138]

Крім перерахованих вище сучасних шлюбно - сімейних відносин треба розглядати самотність як альтернативу шлюбу. При цьому слід врахувати те, що самотність може виступати в формі як усвідомленої переваги життєдіяльності поза шлюбного союзу, так і в формі вимушеного [1, с. 9].

Також в сучасному суспільстві спостерігається тенденція до поділу шлюбу і батьківства. У багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, збільшується кількість сімей, які не планують мати дітей і / або відкладають їх народження.

Розглянемо свідомо бездітний шлюб, тобто коли здорові люди фертильного віку можуть, але не хочуть мати дітей по яких-небудь причин. Як відомо в основі поведінки людини, в тому числі і репродуктивної лежать потреби. У минулому, наслідком подружнього спілкування було народження

дітей, зараз же з використанням контрацептивів і легалізації абортів, народження таким не є.

Відмова від народження дітей використовується все частіше в силу скорочення потреби сім'ї в дітях причин цьому чимало.

За даними вивчення громадської думки факторами і обставинами, що заважають мати дітей, є: важкі матеріально-фінансові умови; житлові проблеми; небажання обтяжувати себе турботами, брати на себе відповідальність; турбота про кар'єру; егоїзм, бажання жити тільки для себе; хвороби; нестабільність навколишнього оточення, невпевненість в завтрашньому дні; подобається бездітне життя, негативно ставляться до дітей.

Основна життєва мета більшості Українців – досягнення фінансового та професійного благополуччя. Професія буде їх годувати і з'явиться можливість кар'єрного росту. Сім'я, діти, друзі, дозвілля - вважаються самостійними цінностями другого плану [39, с.192].

Отже, виходячи з наведеного можемо зробити висновок, що хоча альтернативи шлюбу відрізняються від стандартного уявлення про сім'ю, більшість з них має право на існування, у зв'язку з тим що кожна людина індивідуальна та має право на власне щастя. Крім того, є багато людей що не ототожнює шлюб з власним щастям, та відносить його на другий план.

Висновок до розділу 1

В першому розділі нашої роботи ми розглянули поняття сім'ї як системи, малої групи та соціального інституту, її структуру, динаміку та життєвий цикл. Крім того, визначили традиційні та альтернативні форми шлюбу.

Вивчення сім'ї як системи дозволило аналізувати її як єдине ціле з притаманними лише їй особливостями розвитку та функціонування. З іншої сторони, хоча сімейна система і являє собою єдиний соціальний організм, вона не є «недиференційованою сімейною масою», а в нормі проявляє «сімейну диференціацію», де кожен із її членів є самостійним і незалежним. У сімейній системі виділяються диференційовані, але взаємопов'язані підсистеми, кожна з яких є досить важливою у формуванні майбутнього сім'янина і служить моделлю для наслідування.

Сім'я це мала соціальна група, сутність якої розкривається через її функції. На сьогоднішній день спостерігається тенденція до зміни функції сім'ї. Втрачаються деякі функції що були раніше актуальними, та натомість змінюються іншими, тими що є актуальними наразі. Крім того зазнає змін розподіл ролей в сім'ї.

Етапи життєвого циклу сім'ї відображають динаміку розвитку сім'ї від моменту її формування й до розпаду. Життєвий цикл сім'ї охоплює послідовність її соціальних і демографічних стадій з утворення до припинення існування.

В роботі окреслено велику кількість альтернатив традиційному шлюбу, які поступово все частіше зустрічаються в повсякденному житті. Кожен з цих типів істотно відрізняється від традиційного шлюбу, але все одно має право бути, бо кожна людина має право обирати для себе таке життя, яке для неї більш прийнятне та комфортне.

РОЗДІЛ 2. ЧИННИКИ ДЕСТАБІЛІЗАЦІЇ ШЛЮБНО-СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ

2.1. Динаміка шлюбно-сімейної адаптації

Молода сім'я є найвідповідальнішим етапом функціонування і розвитку інституту сім'ї. На даному етапі життєвого циклу відбуваються події настільки важливої соціальної значущості, що кожне з них може вплинути на подальші перспективи, як самої сім'ї, так і кожного її члена [81, с. 54].

У молодих сім'ях спостерігається підвищена потреба у визнанні, взаєморозумінні, актуалізуються проблеми психологічної і побутової адаптації. Протягом цього етапу змінюється інтенсивність почуттів партнерів, встановлюється просторова і психологічна дистанція між молодим подружжям і їх генетичними сім'ями.

У шлюбі партнер має два суперечливих прагнення: до спілкування з іншими і до відсторонення від них. Спілкування тільки один з одним у шлюбі швидко виснажує, набридає, потребує розширення свого кола. Проникнення у внутрішній світ, його таємниці може відштовхнути, створити бар'єр у взаєморозумінні, якщо повною мірою виявиться глибина розходжень у поглядах життя, в особистісних цінностях. Особливу увагу вітчизняні фахівці звертають на чинники дестабілізації сімейного життя майбутнього подружжя, зокрема такі як: коротка тривалість дошлюбного знайомства, відсутність спільних інтересів у подружжя, дошлюбна вагітність, значна матеріальна, емоційна і психологічна залежність партнерів від своїх батьків, невиправдана ідеалізація партнера, розбіжність установок подружжя стосовно розподілу сімейних ролей. Виходячи з вище визначеного можна стверджувати, що існує зв'язок між задоволеністю шлюбом у чоловіків та жінок із ступенем схожості уявлень партнерів про розподіл ролей в сім'ї [92, с. 255].

Т.А.Гурко виділив можливі чинники дестабілізації сімейного життя майбутнього подружжя. Відомо, що тривалість знайомства слід розглядати як один із важливих показників готовності до шлюбу. У ході дослідження автор виявив, що частка пар з коротким періодом дошлюбного знайомства набагато

більша серед тих, хто розлучилися, ніж серед тих, хто продовжує жити в шлюбі. Це, на його думку, обумовлено тим, що у сучасному суспільстві сімейні ролі набагато менше регламентовані, ніж у минулому, й успішність шлюбу більшою мірою залежить від особистісної сумісності партнерів. Тому період, протягом якого майбутні подружні партнери дізнаються одне про одного, набуває все більшого значення [70].

Калмикова Е.С. стверджує, що значна частина молодих пар вступає у шлюб, керуючись мотивами, які лежать поза сімейною сферою (наприклад, бажання піти з батьківського дому, зробити відповідальний самостійний крок тощо). Відсутність адекватної мотивації веде до того, що у таких сім'ях нівелюється завдання самовизначення сім'ї. Йдеться про такі важливі аспекти, як з'ясування подружніх ролей, внутрісімейного статусу кожного з них, їх спільних цілей. Подібні шлюби розпадаються, як правило, досить швидко [95, с. 84–86].

Е. С. Калмикова говорить про психологічну готовність до шлюбу як інтегральну категорію, що включає комплекс аспектів [63, с. 83-89]:

- формування певного морального комплексу – готовність особистості прийняти на себе нову систему обов'язків по відношенню до свого шлюбного партнера, майбутнім дітям;
- підготовленість до міжособистісного спілкування і співпраці;
- здатність до самовідданості щодо партнера;
- наявність якостей, пов'язаних з проникненням у внутрішній світ людини (здатність до співпереживання);
- висока естетична культура почуттів і поведінки особистості;
- вміння вирішувати конфлікти конструктивним способом, здатність до саморегуляції власної психіки та поведінки.

Вступ до шлюбу вимагає від майбутнього подружжя певного ступеня зрілості, а саме:

- фізичної, що передбачає таку стадію біологічного дозрівання організму, яка дозволяє людині стати батьком чи матір'ю;
- психічної, що передбачає такий рівень інтелектуально-емоційного розвитку, при якому людина здатна виконати шлюбно-батьківські обов'язки, здатний брати на себе відповідальність за інших людей;
- соціальної, пов'язаної з придбанням самостійності, що дозволяє забезпечити необхідні умови існування і перспективи розвитку [13,с.17].

Психологічна готовність до шлюбу і сімейного життя – багатоаспектна проблема, яка базується на психологічній сумісності партнерів та включає в себе питання формування статевої ідентифікації особистості, її розвиток, оволодіння стереотипами чоловічої і жіночої поведінки тощо. Благополуччя сім'ї залежить від специфіки засвоєння ролей чоловіка і дружини, батька і матері, знання і уявлення про себе як людину певної статі із специфічними потребами, ціннісними орієнтаціями, мотивами, інтересами і формами поведінки, а також уявленнями про сімейне життя, що служить психологічною основою шлюбу і впливають на міжособистісні відносини подружжя [41, с.26].

У перші роки шлюбу негативну роль можуть відігравати наслідки такого специфічного для дошлюбних взаємин викривлення сприймання як ідеалізація партнера. М.А.Абалакіна вважає, що існує три точки зору на проблему ідеалізації партнера:

1. Ідеалізація необґрунтовано завищує очікування, які висуваються до партнера і до взаємодії з ним. Усвідомлення того, що реальна людина не відповідає ідеальному образу, приводить до глибокої незадоволеності партнером, собою, стосунками загалом.

2. Другу точку зору можна назвати конструктивною. Вона полягає у тому, що ідеалізація партнера слугує стимулом для розвитку його особистості.

3. Третя точка зору найбільш чітко виражена в роботах А. Маслоу. На його думку, ідеалізація взагалі не властива самоактуалізованим особистостям [69, с. 56].

Соціально-функціональними механізмами інтеграції сім'ї Е.Г. Ейдемільер та В.В. Юстіцкіс називають сукупність психологічних процесів, які охоплюють членів сім'ї і їх взаємини, ведуть до формування і розвитку просімейних мотивів (мотивів, які обумовлюють позитивне ставлення до сім'ї), які сприяють зняттю негативних, фруструючих переживань, тривоги, стресів і вирішенню внутрішніх і міжособистісних конфліктів. Дія цих механізмів проявляється в тому, як сім'я реагує на труднощі. Якщо в сім'ї вони не діють або порушені, то проблеми виступають як чинник, що руйнує сім'ю. Навпаки, при ефективній дії соціально-функціональних механізмів, ті ж труднощі стають чинником подальшої інтеграції сім'ї [98, с. 61].

М.М. Обозов та А.М. Обозова виділяють три основних підходи досліджень проблеми психологічної сумісності: структурний, функціональний та адаптивний.

Структурний підхід орієнтований на пошук оптимальних співвідношень особистісних характеристик членів групи. Таке оптимальне співвідношення відповідає гармонії характеристик партнерів, і утворює стійку, адаптивну та ефективну структуру мікрогрупи спілкування. Слід відмітити, що структурний підхід традиційно використовується для визначення психологічної сумісності людей у спільній діяльності, що обумовлено широким професіографічним охоптом деяких професій (в першу чергу виробничих та військових). Алгоритм дослідження сумісності в такому випадку скорочується до пошуку узгоджених поєднань професійно-важливих якостей особистості партнерів.

Функціональний підхід реалізується через дослідження сумісності партнерів як цілеспрямованого утворення в рамках спільної діяльності. Партнери в даному випадку розглядаються як носії певних функцій або ролей, і міра узгодженості цих ролей може слугувати показником психологічної сумісності. Сумісність розглядається в контексті функцій системи її рольової структури та аналізу рольової взаємодії партнерів при досягненні цілей системи. Цілі та задачі групи є її системоутворювальними чинниками, а

досягнення спільних цілей обумовлює зміст життєдіяльності групи, є підставою її існування.

Адаптивний підхід до проблеми психологічної сумісності реалізується в психологічній практиці, і оснований на дослідженні результатів сумісності: позитивних взаємовідносин, ефективного спілкування тощо. Можна стверджувати, що позитивні характеристики спілкування (взаємоповага, емпатія тощо) є проявами психологічної сумісності, але не її змістом. Сумісність діалектично пов'язана із взаємодією: з одного боку обумовлює підсилення якості процесів спілкування, а з іншого підвищується в умовах позитивної взаємодії [67, с.99-100]

На думку Р.С. Уейнберга та Д. Гоулда сумісність в цьому аспекті має багато спільних рис із задоволеністю спільною діяльністю, сумісність призводить до більш ефективного досягнення цілей, що підсилює взаємну задоволеність [89]. З причин можливості корекції характеристик партнерів і покращення міжособистісних стосунків цей підхід має велике практичне значення, тобто пошук ресурсів адаптації є шляхом до гармонізації шлюбу.

Перша стадія розвитку сім'ї — реєстрація шлюбу, народження родини. Ця стадія проходить три етапи: романтичний і етапи психологічної і сексуальної адаптації.

Романтичний етап, як правило, виникає до шлюбу і продовжується в шлюбі. Він характеризується великою захопленістю чоловіка і жінки один одним, поклонінням обранцю, зачарованістю, закоханістю. Партнери бачать тільки достоїнства один одного, дивляться «через рожеві окуляри», реальне сприйняття один одного знижено чи взагалі відсутнє.

Етап психологічної адаптації обумовлюється реалізацією подібних придбаних і різних вроджених рис особистості, повагою членів родини один одного, чесністю, толерантністю, єдністю домінуючої мотивації, ціннісних орієнтації, проведенням дозвілля, збігом інтересів, духовних цінностей, умінням подружжя конструктивно спілкуватися при виникненні проблем в сімейному житті.

Етап сексуальної адаптації характеризується збігом сексуальної активності, відповідністю статевої ролі і сексуально-еротичної поведінки подружжя. На першій стадії важлива рольова позиція чоловіка як чоловіка та особистості, а також позиція дружини як жінки й особистості.

Друга стадія розвитку сім'ї — аксіологічна, на цій стадії відбувається вироблення настанови і визначаються рольові позиції чоловіка — як особистості, чоловіка, хазяїна, батька, працівника (професіонала) і дружини — як особистості, жінки, господарки, матері, робітниці. Також на цій стадії відбувається формування стереотипу поведінки подружжя, виконання ними функцій сім'ї. Важливим моментом у формуванні родини є те, як чоловік і жінка оцінюють рольові позиції один одного.

Третя стадія розвитку сім'ї — стадія особистісного росту кожного, що виявляється у формуванні сімейної соціально-психологічної компетентності — здатності членів родини ефективно взаємодіяти в системі сімейних міжособистісних відносин. У цю систему входить вміння орієнтуватися в сімейних ситуаціях, правильно визначати особистісні риси й емоційний стан членів родини, вибирати конструктивні способи спілкування з ними і реалізувати ці способи в процесі взаємодії. Для досягнення соціально-психологічної компетентності необхідне адекватне місце «Я» у системі цінностей, перевага конструктивної мотивації, високий ступінь розвитку когнітивних функцій (мислення, інтелекту), висока оцінка значимості кожного члена родини як особистості.

Четверта стадія розвитку сім'ї — утворення погодженого образу родини, поява в кожного з пари почуття «Ми», «родина» [59, с.89].

Гармонізація стосунків у сім'ї відбувається через аналіз партнерами ефективності власних поведінкових схем за допомогою рефлексії; прийняття відповідальності партнерами за сім'ю, що стимулює бажання розвивати себе та стосунки (з'являється мотивація на гармонізацію подружніх стосунків); конструктивну взаємодію в проблемних ситуаціях, за допомогою чого долаються труднощі процесу адаптації перших років подружнього життя.

Сформованість та взаємопов'язаність компонентів готовності веде до переструктурування ролей у сім'ї в бік їх гнучкого розподілу, узгодженості образу сім'ї партнерів, емоційної наповненості стосунків та автономності партнерів.

Критеріями психологічної готовності до гармонізації стосунків за параметром константних компонентів є зріла мотивація вступу до шлюбу; успішність та схожість батьківських моделей сім'ї; високий ступінь сумісності партнерів. Критеріями психологічної готовності до гармонізації стосунків за параметром динамічних компонентів є взаєморозуміння партнерів на комунікативному рівні, що включає високий ступінь кооперації в парі, надання переваги гнучким стратегіям вирішення суперечностей, наявність розуміння та підтримки, довірчого спілкування в парі; рефлексія партнерів, яка виявляється у здатності подружжя до аналізу процесів у сім'ї та свого місця в них, та прогнозування свого сімейного життя; прийняття відповідальності за стосунки в сім'ї як прийняття партнерами один одного як спів-суб'єктів сімейних процесів, активність обох партнерів у прийнятті рішень стосовно сім'ї, наявність цінності сім'ї в ієрархії цінностей обох партнерів [43, с.10].

Шлюбно-сімейна адаптеція є багатофункціональним процесом оскільки включає в себе адаптацію: до шлюбних ролей, нових обов'язків, нового укладу життя; до характеру, темпераментом та іншими індивідуальним психологічним особливостям партнера; до системи цінностей партнера; до потреб, інтересів, звичкам, способу і стилю життя партнера; сексуальну адаптацію. Всі ці аспекти мають свої психологічні особливості, тому вважаємо доцільним в наступному підрозділі розглянути Психологічні особливості подружніх стосунків.

2.2. Психологічні особливості подружніх стосунків

Сім'я як родинна група людей, пов'язаних спільністю побуту, взаємною допомогою, підтримкою і відповідальністю, здатних спільно переживати

радості і долати виникаючі труднощі, залишається однією з головних цінностей для багатьох сучасних молодих людей, як дівчат, так і хлопців. Свою сім'ю вони бачать щасливою. Однак, поряд з цим, важливе значення в сучасному житті, на думку молоді, мають матеріальні цінності (високооплачувана робота, матеріальний достаток, упорядкований побут). Переважає перспектива «побільше заробити» і «побільше придбати».

Сімейне життя - у всіх її формах - залишається в свідомості більшості студентів природним способом життя. У той же час окремі сторони сімейного життя оцінюються по-різному; в першу чергу, це стосується інституту шлюбу. Виявлено різні думки стосовно шлюбу: одна з них підтримує його традиційну форму, згідно з іншим, реєстрований шлюб застарів. До першої думки більше схиляються дівчата, до другого - юнаки.

Сім'я більшістю юнаків та юнок бачиться традиційною. В уявленнях молоді основну частину роботи з ведення домашнього господарства, догляду за дитиною бере на себе дружина. Однак, ряд студентів вважають, що обов'язки по дому не повинні бути строго закріплені за кимось із подружжя. Вони вважають, що гармонійні відносини в родині можливі без поділу функціональних обов'язків.

У зв'язку з тим, що уявлення студентів про сім'ю і шлюб найчастіше носять узагальнений і ідеалістичний характер, на наш погляд, необхідна система заходів щодо визначення ієрархії життєвих цінностей, формуванню реальних уявлень про сім'ю і шлюб, розвитку потреби в функції духовного спілкування в сім'ї [79, с.76].

Передшлюбний період дуже важливий для розуміння всієї специфіки психології сімейних взаємин. Подружжя не є кровними родичами, вони стають "родичами" за вибором. У цьому сенсі потрібно в передшлюбний період багато сил витратити на цей вибір, а згодом докладати чимало психологічних зусиль для його збереження.

Повертаючись до передшлюбного періоду, проаналізуємо його функції.
Р. П. Федоренко до них відносять:

1. Накопичення спільних переживань і вражень;
2. Пізнавання один одного, уточнення й перевірку прийнятого рішення. Така перевірка інформативна, якщо вона стосувалася домашніх ситуацій, ситуацій переживання спільних труднощів і ситуації об'єднання зусиль. По суті, ідеться про передшлюбне "експериментування", у процесі якого перевіряється функціонально-рольова відповідність партнерів. Історично місце такого експерименту в передшлюбних стосунках відоме як заручини. На жаль, нині таке явище на старті сімейного життя відсутнє. Йому на зміну прийшло передшлюбне співжиття, що недостатньо інформативно. Молоді люди несвідомо перевіряють свої сексуальні сценарії. Однак сексуальна сумісність не перевіряється, а формується. У цьому плані інтимна "удача" до шлюбу не є індикатором успішного сімейного життя, у тому числі й у сексуальному варіанті;
3. Проектування спільного життя. У його рамках молоді люди моделюють майбутнє спільне життя, укладають своєрідний "шлюбний договір". Ключовим моментом тут виступають довіра один до одного й вербалізація своїх очікувань.

Психологічні умови оптимізації передшлюбного періоду включають:

- рефлексію мотивів, взаємин і почуттів, як своїх власних, так і партнера;
- заміну емоційного образу обранця на реалістичний;
- здійснення передшлюбного інформаційного обміну, який передбачає з'ясування деталей біографії та інформування про минуле особисте життя, стан здоров'я, здатності до дітородіння, про ціннісні орієнтації й життєві плани, про уявлення шлюбу та рольових очікувань. У процесі передшлюбного інформаційного обміну складаються докладні психологічні портрети молодих людей, особливості батьківських сімей (склад, структура, характер взаємин батьків, дитячо-батьківських родин). Безумовно, збір інформації не повинен перетворюватися на допит і слідчі дії. Ідеться про взаємне саморозкриття й довіру один до

одного, коли хочеться розповісти про себе, поділитися своєю історією, думками, почуттями, мріями. Довіра породжує довіру, приховування інформації або приховані очікування можуть обернутися в шлюбні джерелами складних проблем. Характер передшлюбних стосунків, звичайно, переноситься в сімейне життя:

- оцінка стилю спілкування та взаємодії (чи влаштовує?);
- адекватизація рівня домагань;
- реалістичне сприйняття партнера й прийняття його;
- уявне та реальне програвання сценаріїв спільного життя [90, с. 84].

У процесі розвитку шлюбно-сімейних взаємин психологи виділяють періоди спаду в стосунках, які характеризуються наростанням почуття незадоволеності один одним. У подружжя виявляються розбіжності в поглядах, частішають сварки, виникає мовчазний протест, відчуття обманутих надій і докорів.

Подібні ситуації отримали назву кризових періодів у шлюбі. В основі сімейної кризи лежать певні закономірності розвитку родинних взаємин.

Перші роки спільного життя подружжя – це початковий етап сімейного циклу, період формування індивідуальних вмінь для спілкування, підбір цінностей та вибір суспільної позиції. Простіше кажучи, це стадія, на якій відбувається пристосування подружжя один до одного.

Першою віковою кризою в подружжя є «адаптаційна криза», яка має ряд особливостей. Як зазначає Федоренко Р. П. «подружня адаптація» – складне утворення, яке визначається за такими параметрами: рівень згоди партнерів з питань сімейного життя та побуту; поділ праці в сім'ї; кількість конфліктних ситуацій; рівень задоволення потреб партнерів, переживання щастя та інше [90, с. 21].

На думку Помиткіної Л.В., процес адаптації ставить перед собою такі завдання: формування структури сім'ї; розподіл ролей між чоловіком і дружиною; формування загальних сімейних цінностей [73, с. 65]. У психологічній літературі визначають рольову і міжособистісну адаптацію:

- рольова адаптація – залежить від узгодженості і зміни уявлень в залежності від взаємних рольових очікувань;
- міжособистісна адаптація – сукупність духовної, психологічної і сексуальної адаптації [73, с. 65].

Адаптаційна криза залежить від двох компонентів. Першим компонентом є пристосування до шлюбного партнера, до його звичок, засобів спілкування, до особливостей репродуктивного життя тощо. Другим компонентом є пристосування до вимог сімейного життя. Це питання є невід'ємним від сумісності подружжя у шлюбній парі.

Завершення адаптаційної кризи має сформувати у подружжя гармонійні шлюбно-сімейні стосунки, а саме: здорову емоційну сферу подружніх стосунків, високий ступінь прихильності; подібність уявлень, бачень себе та партнера; однакову модель спілкування у партнерів, сексуальну й психофізіологічну сумісність; загальний культурний рівень, ступінь психічної й соціальної зрілості партнерів, збіг систем цінностей чоловіка й жінки.

Друга нормативна криза традиційно розглядається як перехідний етап життєвого циклу сім'ї, обумовлений фактом народження дитини. При цьому психологи, аналізуючи особливості протікання даної кризи, часто ігнорують період зачаття дитини і вагітності матері. Проте багато проблем, з приводу яких звертається молода сім'я, зазвичай пов'язані з особливостями розвитку подружніх відносин під час очікування народження дитини.

Успішне проходження даної кризи передбачає, що подружжя впорались з завданнями попередньої, дідичної стадії. Тут найбільш актуальним стає план рольових стосунків у сім'ї. Пари, яким вдалося досягти близькості без істотного збитку для автономії і успішно вирішити конфлікти попереднього етапу, з більшою ймовірністю безболісно візьмуть ролі батька і матері [68, с. 48].

Поява першої дитини, на думку різних вчених, є чинником, що призводить до таких серйозних змін у житті сім'ї:

- зміна життєвого устрою, фінансові витрати, підвищена напруженість і конфлікти з приводу розподілу обов'язків і дотримання певного порядку (Г. Крайг, А. Россі);
- посилення статево-рольової диференціації батьків: чоловік більше орієнтований на події, що відбуваються поза сім'єю, виконуючи інструментальну роль, а дружина відповідає за все, що відбувається усередині будинку, виконуючи традиційно жіночу експресивну роль (Ю. Альошина);
- переорієнтація професійних потреб у жінок (перевага потреби в материнстві над потребою у професійній діяльності) та чоловіків (з'являється потреба в підвищенні професійної кваліфікації задля збільшення заробітної плати) (І. Дементьєва, Г. Крайг);
- зменшення вільного часу, який проводиться подружжям спільно: може призводити до погіршення якості міжособистісного спілкування, збільшення конфліктів в сім'ї (А. Варга, Г. Крайг).

Вчені (Т. Андрєєва, І. Трубавіна) виділили основні проблеми сім'ї на стадії народження дитини: складнощі у взаємостосунках подружжя (проблеми віддаленості, ревності, зрада, сексуальні дисгармонії); труднощі структурної перебудови, перерозподілу функцій та ролей у зв'язку з появою сімейних підсистем; криза встановлення нових правил, кордонів, територій, „інтервенція” бабусь і дідусів, міжпоколінні конфлікти; труднощі дітей, пов'язані з відвідуванням дитячого садка чи навчанням у школі; дефіцит самореалізації у дружини, ризик фіксації жінки в ролі матері. Криза цієї стадії полягає в засвоєнні подружжям батьківських ролей і прийнятті факту появи в сім'ї нової особистості.

Учені Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна виділили такі ознаки кризи сім'ї на стадії появи дитини: неприйняття нових ролей (батька і матері) і пов'язаних з ними зобов'язань; зниження рівня згуртованості за рахунок дистанціювання подружжя, обумовленого вагітністю і концентрацією матері на дитині; зростання напруги у подружній парі, що виражається в

періодичному виникненні конфліктів, взаємних образах і претензіях, у переживаннях власної самотності, ревнощах у одного з партнерів (частіш за все батька); практично повна відсутність контактів з членами батьківських сімей у цей період або надмірна кількість контактів з ними, що, у свою чергу, може загрожувати ситуацією «вкраденого материнства»; дисфункція сексуальних стосунків в подружній парі [62, с. 22].

Третій кризовий період сім'ї, який пов'язаний з виходом дорослої дитини з батьківської сім'ї. У разі виходу дітей з батьківської сім'ї подружжя опиняються перед необхідністю переглянути свої відносини. Якщо раніше вони повністю фокусувалися на дитину (або дітей), може так статися, що у них не залишиться спільних тем для розмов і підстав для продовження спільного життя. Іноді, навпаки, пари досягають згоди за давніми проблем, рішення яких було відкладено через появу дітей.

Ця криза може переживатись неодноразово, в залежності від складу сім'ї і з різним ступенем інтенсивності. У деяких сім'ях проблеми, пов'язані з відділенням дітей, досягають максимальної гостроти, коли найстарша дитина залишає будинок, в інших - обстановка погіршується в міру того, як йдуть все більш молодші діти, і особливо гострим стає криза, коли остання дитина повинна покинути родину.

Нерідко батьки, успішно відпускаючи деяких дітей, раптом гостро відчувають напругу, коли критичного віку досягає певна дитина. Як правило, така дитина виконувала в сім'ї важливу, найчастіше гомеостатичну функцію, виступаючи або як посередник в батьківському спілкуванні, або в якості об'єкта їх спільної любові і турботи. І в тому і в іншому випадках ця «особлива» дитина служить для об'єднання подружньої підсистеми, в зв'язку з чим його втрата ставить під загрозу її стабільне існування. У сім'ях, де є тільки один з батьків, він може сприйняти догляд дитини як початок самотньої старості.

Конфлікт в сім'ї, яка не може відпустити дитину, нерідко стає джерелом її проблемної поведінки (наприклад, пагонів з дому, зловживання заборонених

психоактивних речовин, суїциду та ін.). Для розуміння процесів, що відбуваються в сім'ї в цей період, дуже корисною може виявитися теорія сімейних систем М. Боуена. Згідно Боуену, сім'я - це емоційна система, що представляє собою трансгенераційний феномен. Центральним концептом даної теорії є поняття про диференціацію «Я». Недиференційованість на рівні сімейної системи виражається у високому рівні згуртованості або відчуженості між членами сім'ї, в залежності емоційного стану кожного члена сім'ї від одного і того ж фактора сімейного життя. Низький рівень диференціації обумовлює ригідність сім'ї як системи і стає причиною її поганої адаптивності, зокрема, ускладнює перехід від одного етапу її розвитку до іншого, тобто ускладнює перебіг нормативних криз. Використовуючи концепцію М. Боуена про рівні диференціації, можна окреслити кілька випадків цієї кризи:

1. Емоційне відділення, що припускає збереження відносин молодого людини з членами сім'ї при одночасному прийнятті батьками факту його дорослості. Здатність особистості диференціюватися від своєї батьківської сім'ї в перспективі веде до розвитку автономії у відношеннях з майбутніми членами сім'ї і друзями.
2. Емоційна залежність молодого людини від сім'ї при загальному низькому рівні диференціації її членів. У цьому випадку існують два можливих варіанти розвитку відносин в сім'ї. У першому випадку молодий чоловік продовжує зберігати дуже тісні взаємини хоча б з одним з батьків. У другому - має місце географічне і / або психологічне дистанціювання від батьківської сім'ї за принципом емоційного розриву, що створює ілюзію незалежності і автономного існування. Воно виникає тоді, коли інтенсивність емоційних зв'язків у системі дуже велика і тяга до злиття занадто сильна. Такий тип дистанціювання не означає ослаблення емоційних зв'язків в сім'ї. В результаті молода людина може відчувати напругу і тривогу, неусвідомлено відтворюючи дисфункціональні сімейні патерни, вибудовуючи відносини у власній майбутній сім'ї.

Таким чином, емоційний розрив не тільки не виключає, а передбачає сверблизькість, будучи її зворотним боком.

Спосіб виходу молодого людини з батьківської сім'ї визначає, в свою чергу, його позицію по відношенню до неї - респонсивну (обрану) або реактивну (вимушену). При успішному відділенні від батьківської сім'ї молода людина зберігає можливість повернення, якщо це відповідає її бажанням. Вимушена позиція передбачає, що, незалежно від особистих бажань, вона змушена або перебувати поза сім'єю, або повертатися в сім'ю до виконання своєї звичної. [68, с. 78]

Отже, можна казати про те, що на кожному етапі становлення сім'ї завжди з'являються певні психологічні особливості подружньої взаємодії, впливаючи з цих особливостей можна окреслити основні причини конфліктів в сім'ї.

2.3. Подружні конфлікти як чинники деструктивних взаємовідносин в молодій сім'ї

Сімейні конфлікти – це протиборство членів сім'ї на основі зіткнення протилежно спрямованих мотивів і поглядів. Там, де подружжя прагне до вдосконалення стосунків, конфлікти неминучі. Розв'язання конфлікту сприяє розвитку сім'ї, новому рівню спілкування, стиранню відмінностей [52, с. 164].

Сімейні конфлікти існують стільки, скільки існують сім'ї і є однією з найпоширеніших форм конфліктів. За оцінками фахівців, 80-85% сучасних сімей мають конфлікти, а у останніх 15-20% виникають сварки з різних причин. Унікальність сімейних стосунків обумовлює не тільки специфіку виникнення і протікання конфліктів у родині, але й особливим чином відображається на соціальному і психологічному здоров'ї усіх членів родини.

Можна виділити такі особливості сімейного конфлікту:

1. Зміст сімейного конфлікту складають: міжособистісні відносини (кохання, кровна спорідненість), правові і моральні обов'язки, які пов'язані із реалізацією функцій сім'ї, а саме: репродуктивної, виховної, господарсько-економічної, рекреативної (взаємодопомога, підтримка здоров'я, організація відпочинку), комунікативної і регулятивної.
2. В основному на причини конфліктів у сім'ях впливають фактори мікро- і макросередовища. До факторів мікросередовища необхідно віднести: погіршення матеріального становища сім'ї; надмірну зайнятість одного чи навіть двох членів сім'ї на роботі; тривалу відсутність власного житла; відсутність можливості влаштувати малих дітей у дитячі заклади. Макросередовище – це соціальна, політична та економічна система, яка існує в Україні.
3. Особливість сімейних конфліктів проявляється і в динаміці та формах протікання. У цілому, динаміка сімейних конфліктів характеризується класичними етапами (виникнення конфліктної ситуації, усвідомлення її, відкрите протиборство, що включає інцидент, ескалацію, кульмінацію, завершення конфлікту, постконфліктну ситуацію). Відзначимо, що

сімейні конфлікти відрізняються підвищеною емоційністю, швидкістю протікання кожного з етапів. Основними формами протиборства у сімейних конфліктах виступають: докори, взаємні звинувачення, сварки, сімейні скандали, порушення спілкування.

4. Сімейні конфлікти мають особливі способи вирішення, а саме: примирення, досягнення згоди, притирання відносин на основі взаємних поступів, розлучення.
5. Сімейні конфлікти мають тяжкі, а інколи навіть і трагічні наслідки для членів сім'ї: досить часто виникають різні фізичні захворювання членів сім'ї; особливо важко переносять конфлікт діти [14, с.102].

В науковій літературі виділяють типологію сімейних конфліктів:

- статусно-рольовий конфлікт – один з партнерів у парі демонстративно не поважає іншого, принижує його;
- емоційний – прояв любові з боку одного партнера в шлюбі;
- віковий конфлікт – непорозуміння, що виникає між людьми, які знаходяться на різних вікових етапах;
- ціннісний конфлікт – життєві пріоритети та цілі сімейної пари різні і не знаходять однозначного висновку у вирішення сімейних проблем;
- матеріальний конфлікт – відсутність або нестача грошей у родині, яка призводить до постійних образ одного до іншого;
- девіантна поведінка одного з партнерів [46, с. 68].

Відомий дослідник А.І. Кочетов [45] називає сім основних причин сімейних конфліктів:

- порушення етики подружніх стосунків (зрада, ревності). Звичайно зрада одного із подружжя є травмуючою для будь-якої людини, так, вона сприймається як зрадництво, обман і відсутність любові; безпричинні ревності сприймаються як недовіра з боку партнера й викликають відчуття образи;

- біологічна несумісність. Досить часто шлюби укладаються по любові, що є вищим почуттям, яке зв'язане значною мірою із загальним світоглядом, ціннісними орієнтаціями, системою мотивації й спрямованістю особистості. Однак особливості нервової системи, не завжди прийняті майбутнім подружжям до уваги, можуть стати причиною сексуальної незадоволеності або розбіжності біоритмів «жайворонка» і «сови»;
- непорозуміння подружжя (одного з них) з людьми, які їх оточують, – родичами, знайомими, товаришами і т. д. Звичайно, найпоширенішою причиною конфліктів є некоректне ставлення одного з подружжя до батьків іншого партнера. Багато батьків, які опікуються сімейним щастям своєї вже дорослої дитини, порушують структуру стосунків молодих пар, створюючи конфліктні ситуації;
- несумісність інтересів і потреб. Досить часто подібність інтересів і потреб лежить в основі створення сім'ї, однак вони не можуть повністю збігатися у двох різних людей, а також змінюються із часом, що спричиняє непорозуміння;
- відмінність педагогічних позицій стосовно дитини. Виховуючи дитину, батьки використовують непослідовний стиль так само, як і різні цілі й засоби виховання. Що не тільки не приносить бажаного ефекту, але й просто робить дитину нещасною;
- наявність особистісних недоліків або негативних якостей в одного, а часом і в обох. Брутальність, запальність, брехливість, неохайність і багато інших якостей викликають незадоволення в другій половині, і тільки наявність у неї такої позитивної якості, як терпіння, здатне запобігти подружній сварці;
- відсутність взаєморозуміння між батьками й дітьми. Якщо попередні причини в основному стосувалися подружніх стосунків, то остання належить до проблем батьків і дітей. По суті вона ґрунтується на різних

цінностях, потребах й інтересах різних поколінь і невміння розуміти іншу точку зору.

Виникнення сімейного конфлікту, на думку авторів, залежить не лише від об'єктивних причин (наприклад, від специфіки умов перебігу конфлікту і характеристик його учасників), але й від суб'єктивних факторів – уявлень учасників конфлікту про самих себе (про власні потреби, мотиви, цінності) і про свого шлюбного партнера [53, с.129].

Сімейні конфлікти можуть відбуватися між різними членами сім'ї, але все ж, ключову роль у сімейних стосунках відіграють подружні конфлікти.

На ґрунті незадоволених потреб подружжя, конфлікти діляться на:

1. Конфлікти, що виникають на основі незадоволеної потреби в цінності і значущості свого «я», порушення почуття гідності з боку іншого партнера, його зневажливе, неповажне ставлення;
2. Конфлікти, що виникають на базі незадоволених сексуальних потреб;
3. Психічні напруги, депресії, конфлікти, сварки через незадоволеної потреби одного або обох подружжя в позитивних емоціях: відсутність ласки, турботи, уваги, розуміння гумору, подарунків.
4. Конфлікти, сварки, пов'язані з пристрастю одного з подружжя до спиртних напоїв, азартних ігор та інших гіпертрофованим потребам, що призводить до неекономним і неефективним, а часом і марним витратам коштів родини.
5. Фінансові розбіжності, що виникають на основі перебільшених потреб одного з подружжя у розподілі бюджету, утримання сім'ї, вкладу кожного з партнерів в матеріальне забезпечення сім'ї.
6. Конфлікти через незадоволення потреб подружжя в харчуванні, одязі, в пристрої домашнього вогнища і тощо.
7. Конфлікти в зв'язку з потребою у взаємодопомозі, взаємопідтримки, у співпраці з питань поділу праці в сім'ї, ведення домашнього господарства, догляду за дітьми.

8. Конфлікти, суперечки, сварки на ґрунті різних потреб та інтересів у проведенні відпочинку і дозвілля, різних хобі [50, с. 111].

Причин виникнення конфліктів в сім'ї дуже багато, але в основному вони виникають через неосвіченість молоді, та й старшого покоління, щодо організації сімейних відносин, етики спілкування та поведіння один з одним, організації побуту та дозвілля тощо.

Науковці виділяють і інші не менш значущі причини виникнення конфліктів в молодих сім'ях:

- не виконання сімейних обов'язків (або перекладання на іншого);
- протилежне розуміння сімейних цілей, прагнення одного з подружжя реалізувати перш за все свої потреби і не розглядати задоволення потреб обох з подружжя;
- наявність у одного або у обох в подружжі завищеної або заниженої самооцінки, що призводить до непорозуміння один одного;
- невмінні вчасно розкривати свої почуття та емоції;
- психосексуальна несумісність подружжя;
- неспівпадання уявлень в сім'ї про роль чоловіка або дружини;
- невміння сімейної пари розбиратися в основних причинах, що викликала негативну поведінку одного з пари;
- небажання одного з подружжя брати участь у виконанні основних завдань, які пов'язані з домашнім господарством;
- небажання одного з подружжя займатися вихованням дітей;
- різниця в типах темпераменту кожного члена сім'ї [31, с.3].

Сімейні конфлікти зазвичай мають негативну роль для кожного члена сім'ї, тому досить важливо знати шляхи їх вирішення. В.М. Дружинін виділяє саме таку класифікацію [34]:

- формування психолого-педагогічної культури, знань основ сімейних відносин (в першу чергу це стосується подружжя);

- виховання дітей з урахуванням їх індивідуально-психологічних і вікових особливостей, а також емоційних станів;
- організація родини на повноправних засадах, формування сімейних традицій, розвиток взаємодопомоги, взаємної відповідальності, довіри і поваги;
- формування культури спілкування.

Подружній конфлікт – це форма вираження дезадаптивної поведінки подружжя, в основі якого лежать різні типи реакцій. Розглянемо деякі з них.

Дезадаптивні реакції типу «грюкнути дверима» є деструктивними, оскільки містять установку на розрив відносин. Подібний розрив може виражатися в категоричному судженні про неможливість подальших відносин, образливих і таких, що принижують висловлювання з метою завдати болю, що містять фрази для звинувачення в приховуваних «гріхах» і тощо. У всіх ситуаціях категоричне переривання відносин свідчить не стільки про наступальний характер або впевненість ініціатора розлучення, скільки про непереносимість хворобливих переживань. Саме тому подібні ситуації відрізняються як різкістю, так і небагатослівністю. Разом з тим, дана ситуація нерідко має продовження, її учасники готові після закінчення часу до продовження діалогу [56, с. 206 – 212].

Конфліктна ситуація нерідко вирішується за формулою «розлучимося друзями». Така формула припинення відносин зовні носить «цивільний характер», а аргументом нерідко є фраза «ми ж інтелігентні люди». Разом з тим, спостерігається холодність, стриманість, контрольованість відносин, що свідчить, про відсутність емоційної залежності один від одного і про початкову слабкість виниклих відносин, в основі яких може лежати діловий інтерес.

Досить типовою деструктивною реакцією можна назвати бажання «відплатити по заслугах». У цьому виді відносин характерна не тільки особиста злопам'ятність одного з подружжя, а і ймовірна тривалість періоду травмуючих стосунків, в ході яких утворився потужний заряд

зовнішньообвинувальних емоцій. Дана реакція свідчить про не випадковість розриву і про конфлікт, що давно набирає силу [46, с.255].

У подружніх конфліктах, що призводять до розлучення, нерідко виникає реакція типу «покарати гривнею». Подібні дії вимагають з одного боку конфлікту значних зусиль і навіть матеріальних витрат на судові позови. Рішучість дій пояснюється тим, що, ймовірно, матеріальна мотивація значно домінувала в подружніх стосунках і вийшла як найбільш природна форма захисної реакції сторони чоловіка / дружини.

Нарешті, дезадаптивний розрив в подружніх стосунках може приймати форму «приниження заради болю», тобто спроб фактично позбавити іншу сторону батьківських прав. Психологічним підґрунтям подібної розв'язки, можливо, є спрямованість одного з подружжя на дитину, а іншим відносинам в сім'ї відводилося другорядне місце. Додатковим поясненням може бути впевненість в батьківських почуттях іншої сторони конфлікту і використання дитини як «живого знаряддя» подружньої помсти. Крім цього присвоєння права на дитину може бути формою інтуїтивного бажання повернути чоловіка / дружини, оскільки дитина символізує щасливий подружній союз.

Ситуація припинення відносин насправді є серією епізодів сімейного неблагополуччя, що об'єднуються в стадії розпаду сім'ї: емоційна, фізична, пробна, юридична, психологічна [66, с. 10].

Емоційна стадія розпаду сім'ї виникає раніше за інші і носить дифузний характер, пронизуючи інші епізоди неблагополучного життя. Таке явище не випадкове, оскільки емоції як особливі реакції, що представляють собою спектр переживань за шкалою «добре - погано», функціонують у вигляді особливо чутливого індикатора міжособистісного благополуччя в родині.

Фізична стадія проявляється в поділі особистого простору подружжя і може виражатися навіть у веденні роздільного господарства. Така стадія нерідко носить затяжний характер і з урахуванням реальних побутових можливостей може тривати невизначено довго.

Пробна стадія являє собою спробу подружжя деякий час жити окремо для випробування і вирішення проблеми. У багатьох випадках смуга сімейних негараздів завершується юридичним розлученням, хоча досвід негативних переживань невдалого сімейного життя може тривати і припиниться лише з настанням психологічного розлучення, коли важкі переживання забуті, психологічні травми зцілені, а прийняті життєві рішення повністю задовольняють індивідуальні потреби.

Розглянуті стадії дозволяють уявити ситуацію розлучення як багатоплановий процес, що триває в часі, і виходить за межі юридичного рішення. У сім'ї після розлучення створюється специфічна система відносин, формуються зразки поведінки, що представляють нерідко альтернативу цінностям і нормам, на яких ґрунтується інститут.

Не завжди розлучення – деструктивне явище для сім'ї: чимало життєвих ситуацій, коли в разі розлучення поліпшується атмосфера в сім'ї, змінюються на краще умови формування особистості дитини, припиняються негативні впливи на членів сім'ї подружніх конфліктів і тощо. Але в більшості випадків розпад сім'ї, перехід її в статус «неповної» надає травмуючий вплив на членів, що залишає цілий комплекс несприятливих наслідків.

В.А. Сисенко [84], автор досліджень з проблем стійкості сім'ї та подружніх конфліктів, в результаті аналізу наслідків розлучень зробив такі висновки:

- велика частина розлучених чоловіків і жінок не мають можливості (бажання) вступити в повторний шлюб, а значна частина розлучених жінок, які мають дітей, зовсім не вступає в повторний шлюб;
- можливості дітонародження розлучених жінок залишаються нереалізованими, що вкрай негативно впливає на процеси розширення відтворення населення; в) внаслідок розлучень збільшується чисельність неповних сімей, в яких дитина виховується одним із батьків;

- зростання сирітства при живому батькові збільшує ймовірність відхилень у поведінці серед підлітків, негативно впливає на їх успішність;
- розлучення створює травмуючі ситуації, здатні викликати нервово-психічні розлади як у батьків, так і у дітей. До них, перш за все, відноситься психічний і навіть фізичний стан жінки-матері. І це зрозуміло, бо розлучення є для багатьох жінок (які особливо залишилися з дітьми) одним з найсильніших потрясінь у житті і, як відзначають дослідники, часто веде до виникнення психологічного синдрому (стан неспокою, невпевненості, страху, втрати рівноваги тощо). У стані горя і сорому мати нерідко у всьому звинувачує батька, виховує у дітей почуття ненависті і зла до нього, яке обертається потім не тільки проти батька, а й проти інших дорослих.

Відомий американський психолог А. Маслоу запропонував модель розпаду подружніх відносин, що включає в себе сім стадій [85].

1. Емоційне розлучення обумовлене руйнуванням ілюзій у подружньому житті, почуттям незадоволеності, відчуженням подружжя, страхом і розпачем, спробами контролювати партнера, суперечками, прагненням уникнути проблем.
2. Час міркувань і розпачу перед розлученням супроводжується болем і розпачем, злістю і страхом, суперечливістю почуттів і вчинків, найчастіше шоком, відчуттям порожнечі і хаосу. Розпочинаються спроби зробити так, щоб усе було знову добре, повернути любов, отримати допомогу від друзів, членів сім'ї.
3. Юридичне розлучення – оформлення розриву відносин відбувається на формальному рівні. Ця стадія пов'язана не тільки із судочинством, але і за участю усе більшої кількості осіб у сімейних відносинах партнерів. На емоційному рівні чоловік і жінка або один з них можуть перебувати в депресії, відчувати відокремлення, а поведінка супроводжується

суперечками, спробами самогубства, погрозами, прагненням до переговорів.

4. Економічне розлучення пов'язане з припиненням спільного ведення господарства і поділом сімейного бюджету (якщо до цього він був загальним).
5. Установлення балансу між батьківськими обов'язками і правом на опіку пов'язано з переговорами батьків з питання подальших взаємин із дітьми і розподілу зон відповідальності. Пріоритетні завдання даного етапу – створення нових відносин між батьком і дитиною, а також набуття почуття власної гідності і незалежності.
6. Час самодослідження і повернення до рівноваги після розлучення. Основна проблема цього періоду – самотність і наявність амбівалентних почуттів. Це почуття безпорадності й оптимізму, жалю, печалі і радості, звільнення і самотності тощо. Починається пошук нових друзів, сфер активності, виробляється новий стиль життя, визначаються обов'язки для всіх членів сім'ї.
7. Психологічне розлучення. На емоційному рівні – це прийняття факту розпаду відносин, стабілізація емоційного стану, опрацювання негативних почуттів, пов'язаних із розлученням. На інтелектуальному рівні – готовність до дій, упевненість у своїх силах, відчуття власної цінності, поява почуття незалежності і автономії, пошук нових об'єктів для любові і готовність до побудови нових відносин [85].

В кожній сім'ї та тому чи іншому етапі її взаємодії виникають конфлікти. Проте в кожному конкретному випадку подружжя повинно розуміти, що у конфлікті може бути конструктивний наслідок – віднайдення спільної мови, компромісу, вирішення протиріччя, та деструктивний, що може в подальшому призвести до розпаду сім'ї. Щоб запобігти негативним наслідкам, необхідно провести імперичне дослідження, та з'ясувати найбільш конфліктогенні сфери життя, та знайти правильний метод впливу на подружжя для гармонізації стосунків.

Висновок до розділу 2

В даному розділі були розглянуті всі етапи розвитку подружніх стосунків, а також різні фактори дестабілізації шлюбно-сімейних стосунків на кожному з цих етапів.

Узагальнюючи, на нашу думку, важливою складовою довгих та щасливих подружніх стосунків є успішне проходження шлюбно-сімейної адаптації. Запорукою успіху на даному етапі є: готовність молоді до вступу в шлюб; правильний вибір партнера; подружня сумісність; ціннісноорієнтаційна єдність і співпадіння цілей та планів; дотримання умов гармонізації шлюбу.

Крім того, нами було вивчено кризові періоди стосунків: криза поєднання (дошлюбний період знайомства), перший кризовий період (адаптація молодого подружжя до спільного життя), другий кризовий період (народження першої дитини, третій кризовий період (вихід дорослих дітей з батьківської родини). Кожен з наведених нами кризових періодів є нормативною кризою, тобто такою, що є стандартною для більшості сімей, та такою, що є поштовхом для наступного розвитку стосунків.

Важливим фактором дестабілізації шлюбно-сімейних стосунків є подружні конфлікти. Причин виникнення конфліктів безліч. В більшості випадків конфлікти призводять до негативних наслідків для подружжя. Але при дослідженні різних видів конфліктів, можна зазначити, що якщо подружжя намагається та вчиться вирішувати конфлікти конструктивним шляхом, це призводить до покращення сімейних стосунків.

Одним з деструктивних рішень конфліктів є розлучення. Розлучення відбувається в декілька стадій: емоційне розлучення, фізичне розлучення, пробне розлучення, юридичне розлучення та завжди тягне ряд негативних наслідків (особливо коли в сім'ї є діти).

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ОСОБИСТІСНИХ ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ СІМЕЙНИХ ПРОТИРІЧ

3.1. Планування та обґрунтування методів дослідження

Теоретичний аналіз наукової літератури став підґрунтям для дослідження соціально-психологічних та особистісних чинників виникнення сімейних протиріч. Дослідження проводилося в три етапи:

1. Констатувальне дослідження, з метою визначення: рівня конфліктності подружжя, найбільш конфліктогенних сфер життя, рівень рольової адекватності подружжя, найбільш неузгоджених сфер життя подружжя, рівень задоволеності шлюбом.
2. Формувальний експеримент, спрямований на формування ефективних навичок спілкування подружжя в конфліктній ситуації, а саме стратегії співробітництва та усвідомленість подружжям сімейних функцій.
3. Контрольне дослідження, спрямоване на виявлення прогресу подружніх пар та співставлення його з даними констатувального дослідження для підтвердження або спростування гіпотез дослідження.

З цією метою ми звернулися до певного методичного інструментарію: тест «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю.Є. Алешина), методика «Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі» (А.Н. Волкова), тест-опитувальник задоволеності шлюбом (В.В. Столін, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко) та методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн (Т.В. Дембо, С.Я. Рубінштейн). Розглянемо кожну з вищезазначених методик.

Методика «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» (Ю. Є. Алешина) (див.додаток А). Мета: дослідження рівня конфліктності подружніх пар та виявлення найбільш конфліктогенних сфер життя. Методика являє собою бланковий тест-опитувальник, що містить 28 ситуації подружньої взаємодії, що носять конфліктний характер. В опитувальнику пропонуються

досить типові ситуації, такі чи майже такі виникають у кожній парі. В якості відповіді респондентам пропонується шкала можливих реакцій на ситуацію, у яку закладені дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згода чи незгода з партнером. Розподілам шкали приписуються значення в балах відповідно від "-2" до "+2".

Автори методики виділяють 7 сфер, у яких найчастіше відбуваються протиріччя у подружніх парах.

1. Проблемні відносини з родичами та друзями.
2. Вираження прагнення до автономії.
3. Порухення рольових очікувань.
4. Неузгодженість норм поведіння.
5. Прояв домінування одним із подружжя.
6. Вираження ревнощів.
7. Розбіжності у відношенні до грошей.

Крім того, ситуації можуть бути розподілені на дві групи за підставами «винного» в конфлікті, слово «провина» ми беремо в лапки, тому що мова йде не про реальну винність (яку часто взагалі важко виявити), а про привід до сварки. У ситуаціях № 4, 8, 10, 11, 14, 15, 18, 21, 22, 25, 26 у більшому ступені у виникненні конфлікту винен респондент, а у ситуаціях № 1, 2, 3, 5, 6, 7, 9, 12, 16, 17, 19, 20, 23, 24, 27 такий привід дає його дружина (чоловік).

Результати досліджень одержують шляхом розрахунку загального індексу (середнє арифметичне по кожнім блоці). Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більше конфліктний характер носить взаємодія подружжя.

Отже, результати методики дають можливість охарактеризувати пари, що брали участь в обстеженні, по ряду параметрів: найбільш конфліктогенні сфери подружніх відносин, ступінь згоди (чи незгоди) у ситуаціях конфлікту, рівень конфліктності у парі. Ці характеристики можуть бути корисні як у дослідженнях різних сторін подружніх стосунків, так і при діагностиці з метою подальшої корекції.

Методика «**Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі**» (А.Н. Волкова) (див.додаток Б). *Мета:* з'ясування уявлення подружжя про значущість у сімейному житті сексуальних відносин, особистісної єдності чоловіка і дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів кожного з членів подружжя, господарсько-побутового обслуговування, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів. Ці показники, відбиваючи основні функції родини, складають *шкалу сімейних цінностей (ШСЦ)*. Уявлення подружжя про бажаний розподіл ролей між чоловіком і дружиною при реалізації сімейних функцій, об'єднані *шкалою рольових очікувань та зазіхань (ШРОЗ)*.

Подружжю пропонується самостійно ознайомитися з набором тверджень, що відповідають їхньої статі, та з наступною письмовою інструкцією: "На запропонованих Вам картках надруковані різні твердження про шлюб, родину, відносини чоловіка та дружини. Перед Вами лежать чотири картки з варіантами відповідей: «Цілком згодний», «В цілому, це вірно», «Це не зовсім так», «Це невірно». Уважно читаючи кожне твердження, розподіліть всі картки відповідно цим чотирьом варіантам відповідей. Якщо Ви цілком розділяєте твердження, покладете його під карткою «Цілком згодний». Якщо Ви вважаєте, що твердження вірне, але з невеликими застереженнями і доповненнями, покладете його під карткою «В цілому, це вірно». Якщо твердження здається Вам непридатним для Вас, але в ньому є щось, з чим Ви згодні, покладете його під карткою «Це не зовсім так». Якщо Ви категорично не згодні з твердженням, покладете його під карткою «Це невірно». Розподіляючи картки з твердженнями на чотири групи, постарайтеся виразити Вашу особиста думка, а не те, що прийнято серед Ваших близьких і друзів.»

Відповіді респондентів оцінюються у відповідності з наступною схемою: «Цілком згодний» оцінюється в 3 бали; «В цілому, це вірно» - 2 бали; «Це не зовсім так» - 1 бал; «Це невірно» -0 балів.

Далі бали складаються по кожному показнику шкали сімейних цінностей (ШСЦ). В методиці використовуються наступні шкали: інтимно-сексуальна,

особистісна ідентифікація з партнером, господарсько-побутова, батьківсько-виховна, соціальна активність, емоційно-психотерапевтична, зовнішня привабливість; погодженість сімейних цінностей, рольова адекватність чоловіка та дружини. По двох перших показниках ці результати будуть підсумковими. Підсумкові бали інших показників обчислюються як півсума балів по підшкалам «очікування» та «зазіхання».

Обробка й аналіз результатів тесту припускають 3 етапи.

1. Аналіз індивідуальних показників шкали сімейних цінностей, рольових очікувань та рольових зазіхань чоловіка (дружини). Проводиться на підставі підрахунку балів у протоколі консультаційного дослідження. У результаті підрахунку консультант має дані:
 - які характеризують уявлення чоловіка / дружини об ієрархії сімейних цінностей. Чим більше величина балу по шкалі сімейних цінностей, тим більш значуща для чоловіка / дружини дана сфера життєдіяльності сім'ї;
 - які відображають орієнтацію чоловіка / дружини на активне рольове поводження шлюбного партнера («рольові очікування»), на власну активну роль у родині з реалізації сімейних функцій («рольові зазіхання»).
2. Порівняльний аналіз уявлень про сімейні цінності та рольові установки чоловіка та дружини. Для цього необхідно скласти таблицю, за допомогою якої визначається ступінь погодженості сімейних цінностей подружжя. Погодженість сімейних цінностей характеризується різницею балів показників шкали сімейних цінностей чоловіка і шкали сімейних цінностей дружини. Чим менше різниця, тим більше погодженість уявлень партнерів про найбільш значущі сфери життєдіяльності родини. Різниця до 3 балів не буде викликати проблемних взаємин, а більш 3 балів свідчить про досить високий ступінь конфліктності подружжя.

Аналізуючи ступінь погодженості сімейних цінностей чоловіка і дружини, консультант акцентує увагу подружжя на тих сімейних цінностях, що характеризуються найменшим збігом, тому що їхня неузгодженість може бути однією з причин рольової невідповідності в подружній парі. Неузгодженість очікувань та зазіхань шлюбних партнерів є конфліктогенним фактором, що дестабілізує міжособистісні відносини в родині.

Аналізуючи специфіку уявлень подружньої пари про значущість сімейних цінностей, консультант повинен виходити з того, що установки чоловіка і дружини щодо найважливіших сфер життєдіяльності родини можуть мати ідеальний характер, але не відповідати реальному рольовому поведженню подружжя. Адекватність рольового поведження чоловіка і дружини залежить від відповідності рольових очікувань рольовим домаганням партнерів.

Опитувальник задоволеності шлюбом (В.В. Столін, Т.Л.Романова, М.П. Бутенко) (див.додаток В) призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності - незадоволеності шлюбом, а також ступеня збігу - неузгодженості задоволеності у подружжя.

Розробляючи опитувальник, автори методики виходили з уявлення про задоволеність шлюбом більше як про досить стійке емоційне явище - почуття, узагальненої емоції, генералізованого переживання, ніж наслідок раціональної оцінки успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами, яке може проявлятися як безпосередньо в емоціях, які виникають в різних ситуаціях, так і в різноманітних думках, оцінках порівняннях.

Текст методики складається з 24 тверджень, зміст яких зводиться до шести наступних типів:

1. Порівняння свого шлюбу з іншими шлюбами.
2. Припущення про оцінку власного шлюбу зі сторони.
3. Констатація тих чи інших почуттів на адресу чоловіка / дружини в сьогоденні або минулому.
4. Власна оцінка чоловіка / дружини по ряду параметрів.

5. Установка на зміну характеру чоловіка / дружини.
6. Думка, позитивна або негативна, щодо шлюбу взагалі.

Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді: «вірно», «важко сказати», «невірно» (або їх семантичні аналоги). Твердження можуть містити як позитивні, так і негативні характеристики шлюбу і сформульовані як в позитивній, так і в негативній формі. Заповнення опитувальника займає не більше 10 хвилин. Питання не стосуються надто інтимних фактів і подробиць.

При підрахунку результатів тестування необхідно враховувати, що якщо обраний досліджуваним варіант відповіді (а, або в) збігається з наведеним у ключі, то зараховуються 2 бали; якщо відповідь проміжна (б) - 1 бал; за відповідь, що не збігається з «ключем», - 0 балів. Далі підраховується сумарний бал по всіх відповідях. Можливий діапазон тестового бала - від 0 до 48 балів. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

Весь діапазон сумарних балів тесту розбивається на 7 категорій, утворюючи наступну шкалу оцінок взаємин: 0-16 балів - абсолютно неблагополучні, 17-22 балів - неблагополучні, 23-26 балів - швидше неблагополучні, 27-28 балів - перехідні, 29-32 балів - швидше благополучні, 33-38 балів - благополучні, 39-48 балів - абсолютно благополучні відносини.

Методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн (Т. В. Дембо, С. Я. Рубінштейн) (див. додаток Г). Мета: вивчення самооцінки випробуваних.

Стимульний матеріал методики є чотири вертикальні лінії, послідовно розкреслені на горизонтальному аркуші паперу і позначають собою чотири шкали: шкалу здоров'я, шкалу розуму, шкалу характеру і шкалу щастя.

Методика проводиться в формі вільної бесіди. На листку паперу чертиться перша вертикальна лінія (100мм). Експериментатор пояснює випробуваному, що це шкала здоров'я, в самому верху якої розташовані найздоровіші люди, а в самому низу – найбільш хворі, а потім просить відзначити своє місце розташування на шкалі. Поруч з першою лінією

проводиться друга, шкала розуму, і дається аналогічна задача. Потім третя лінія, шкала характеру, і четверта, шкала щастя.

Потім починається етап експериментально спровокованої бесіди. Випробуваному пропонується пояснити, яких людей він вважає найщасливішими, а яких - найнещаснішими. Також, в залежності від того, де на шкалі розташував себе випробуваний, задається питання, чому він вибрав для себе саме таке розташування, і що заважає йому зарахувати себе до найщасливіших людей.

Інтерпретація отриманих даних полягає у переведенні кількості міліметрів у кількість балів. Так кількість міліметрів дорівнює кількості балів.

Норму, реалістичний рівень домагань, характеризує результат від 60 до 89 балів. Оптимальний - порівняно високий рівень - від 75 до 89 балів, що підтверджує оптимальне представлення про свої можливості, що є важливим чинником особистісного розвитку.

Кількість балів від 45 до 74 («середня» і «висока» самооцінка) свідчить про реалістичною (адекватною) самооцінці. При цьому оптимальним для особистісного розвитку слід визнати результат, що знаходиться у верхній частині цього інтервалу - від 60 до 74 балів.

За норму тут приймається розбіжність від 8 до 22 балів, що свідчить, що випробуваний ставить перед собою такі цілі, які він дійсно прагне досягти. Домагання в значній мірі ґрунтуються на оцінці ним своїх можливостей і служать стимулом особистісного розвитку.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів констатувального експерименту

Гіпотезами нашого дослідження виступають:

1. Узгодженість шлюбно-сімейних функцій знижує рівень конфліктності подружжя та запобігає виникненню сімейних протиріч.
2. Незадоволеність шлюбом є наслідком порушення рольової адекватності подружжя та неузгодженості шлюбно-сімейних функцій.

В емпіричному дослідженні взяли участь подружні пари різного віку (від 20 до 27 років), різного соціального статусу, що живуть окремо від батьків, з тривалістю подружнього життя від 9 місяців до 3 років та не мають дітей. Чисельність загальної вибірки склала 29 пар. (Відомості кожної подружньої пари надані у Додатку Г). Щоб проаналізувати усі отримані дані, звернемося до результатів за кожною окремою методикою.

При проведенні тесту «Характер взаємодії подружжя у конфлікті» ми отримали наступні показники (див. Додаток Д), які в узагальненому вигляді представлені в таблиці (див. додаток Е).

Значення індексів по кожному блоку змінюються від -2 до +2. Негативне значення індексу говорить про негативну реакцію респондента в конфліктних ситуаціях, позитивне - про позитивні реакції. Значення, близькі до +1 (чи до -1) підкреслюють пасивний характер поведінки при сімейних непорозуміннях, а близькі до +2 (чи до -2) про активну позицію в даній ситуації.

Отримані результати дають можливість говорити і про загальний рівень конфліктності в парі. Чим ближче значення загального індексу до -2, тим більш конфліктний характер носить взаємодія подружжя.

Усі пари поділили на 3 групи: конфліктні, неконфліктні та із середнім рівнем конфліктності. За основу розподілу взяли значення загального індексу Σ . У конфліктній групі загальний індекс хоча б одного з подружжя більший за -2; в неконфліктній $\Sigma < -0,5$; в групі із середнім рівнем конфліктності загальний індекс знаходиться в проміжку $(-0,5 < \Sigma < -2)$.

За даним розподілом отримані показники можна представити у вигляді

таблиці 3.2.1.

Таблиця 3.2.1.

Рівень конфліктності подружніх пар (за методикою «Характер взаємодії подружжя у конфлікті»)

Рівень конфліктності	№ пари	Всього пар	% від загальної кількості
Неконфліктні пари	4; 12; 13; 14; 19; 23; 24.	7	24,14
Пари із середнім рівнем конфліктності	2; 5; 7; 8; 10; 15; 16; 17; 27.	9	31,04
Конфліктні пари	1; 3; 6; 9; 11; 18; 20; 21; 22; 25; 26; 28; 29.	13	44,82

Таким чином, ми визначаємо, що за результатами методики більша кількість випробуваних 44,82% - це пари з високим рівнем конфліктності; 31,04% подружніх пар із середнім рівнем; найменше неконфліктних пар – 24,14%, це в два рази менше ніж із високим рівнем конфліктності.

У графічному вигляді дані результати зображені на діаграмі 3.2.1.

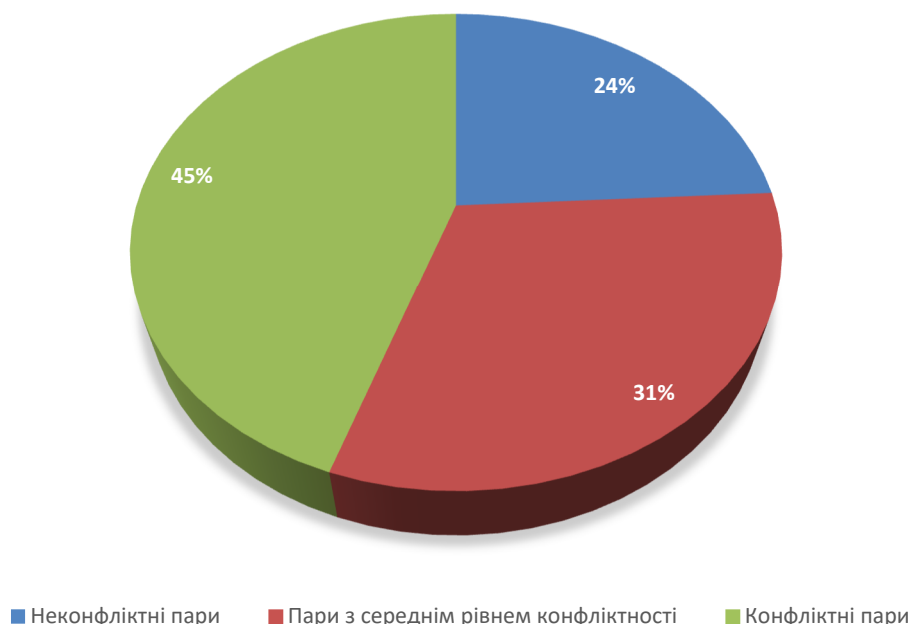

Рис. 3.2.1 Рівень конфліктності подружніх пар, (%) за методикою «Характер взаємодії подружжя у конфлікті»

Використовуваний нами тест «Характер взаємодії подружжя в

конфліктній ситуації» дозволяє не тільки оцінити рівень конфліктності подружньої пари, але також виділити сфери життєдіяльності пар із різним ступенем конфліктності, в яких найчастіше проявляються конфліктні відносини, та виявити найбільш конфліктогенні зони для молодих сімей. Результати представлені в таблиці (див. додаток Є)

Дані таблиці показують, що в неконфліктних парах є лише одна сфера, в якій відбуваються зіткнення (пари № 4; 12; 13; 14; 19; 23; 24) чи взагалі їх немає (пари № 4, 23). Подружжя, що мають середній рівень конфліктності, мають від однієї до трьох конфліктних зон (пари № 2; 5; 7; 8; 10; 15; 16; 17; 27). У свою чергу в конфліктних парах зазвичай не менш чотирьох сфер зіткнення (№ 1; 3; 6; 9; 11; 18; 20; 21; 22; 25; 26; 28; 29).

У графічному вигляді данні показники зображені на рисунку 3.2.2

Рис. 3.2.2 Сфери конфліктних зіткнень подружніх пар (%) (за методикою за методикою «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях»)

Методика дала нам можливість виявити найбільш розповсюджені причини конфліктності в молодих сім'ях - це порушення рольових очікувань (65,5% пар); проблемні відносини з родичами, друзями (51,7%); розбіжність у

відношенні до грошей (51,7%); прояв домінування одним із подружжя (48,2%); менш конфліктними є сфери: вираження прагнення до автономії (34,5%) та прояв ревностів (34,5%); найменша кількість конфліктів виникає із-за неузгодженості норм поведінки (17,2%).

Для аналізу погодженості сімейних функцій в подружніх парах ми звернулися до результатів методики «**Визначення погодженості сімейних функцій та рольових установок**» А. Н. Волкової (див. додаток Ж). Методика дозволяє з'ясувати уявлення подружжя про значущість сексуальних відносин, особистісної спільності чоловіка та дружини, батьківських обов'язків, професійних інтересів; господарсько-побутового обслуговування, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів (див. додаток З).

Показники таблиці відображають наступні дані:

1) які характеризують уявлення чоловіка / дружину про ієрархію сімейних функцій (чим більше величина оцінки по шкалі сімейних функцій, тим більш значуща для чоловіка / дружини дана сфера життєдіяльності родини);

2) які відображають орієнтацію чоловіка / дружини на активне рольове поведінки шлюбного партнера («рольові очікування»), на власну активну роль у родині по реалізації сімейних функцій («рольові зазіхання»).

За даною таблицею можна зробити наступний висновок:

1. За шкалою значущості сексуальних відносин у шлюбі пари можна розподілити на три групи:

1) пари, які вважають сексуальну гармонію важливою умовою подружнього щастя, відношення до партнера істотно залежить від оцінки його як сексуального партнера, мають високі оцінки (7-9 балів) – 10,3% (3 пари);

2) пари, що характеризуються середнім рівнем - це більша частина випробовуваних 51,7% (15 пар), для цих пар інтимно-сексуальна функція менш значима в сімейному житті. Це достатньо характерно для молодого подружжя, так як розуміння партнерами цінності інтимних відношень, як

правило, формується в процесі спільного життя по мірі досягнення психосексуальної сумісності чоловіка та дружини;

3) пари, які мають низькі оцінки (менш 3 балів) їх відношення інтерпретуються як недооцінка сексуальних відносин у шлюбі – 37,9% (11 пар).

2. За шкалою, що відбиває установку чоловіка / дружини на особистісну ідентифікацію зі шлюбним партнером ми отримали наступні показники:

1) високі оцінки припускають очікування спільності інтересів, потреб, ціннісних орієнтації, способів проведення дозвілля - це 48,3% (14 пар) (можна припустити, що ці пари орієнтуються на так званий «подружній» тип сімейної організації, в основі якого лежить ціннісно-орієнтаційна єдність партнерів);

2) всі інші пари мають середні оцінки, які означають, що подружжя припускають наявність деякої особистісної автономії.

Наступні шкали мають по дві підшкали: «рольові очікування» та «рольові зазіхання».

За шкалою, що вимірює установку чоловіка /дружини на реалізацію господарсько-побутових функцій родини можна констатувати наступне:

- за підшкалою «рольові очікування» - оцінки розглядаються як ступінь очікування від партнера активного виконання побутових питань: високі оцінки (7-9 балів) свідчать, що чоловік / дружина пред'являє більше вимог до участі партнера в організації побуту тим більше значення мають його господарсько-побутові вміння та навички. Такий рівень мають більшість подружніх пар – 79,3% (23 пари). Лише 20,7% пар характеризуються середнім рівнем вимог до партнера.
- за підшкалою «рольові зазіхання» можна навпроти говорити про установки чоловіка (дружини) на власну активну участь у веденні домашнього господарства. Високі оцінки мають – 24,1% (4 пари), в більшості інших пар високі показники мають лише дружини.

Загальна оцінка шкали розглядається як оцінка чоловіком / дружиною значимості побутової організації родини. Високий рівень мають – 65,5% (19 пар). Інші пари відносяться к середньому рівню

За шкалою, що дозволяє судити про відношення чоловіка /дружини до батьківських обов'язків констатуємо наступне:

- за підшкалою «рольові очікування» виразність установки на активну батьківську позицію шлюбного партнера мають – 75,9% (22 пари), тоді як інші характеризуються середнім рівнем.
- за підшкалою «рольові зазіхання» орієнтацію на власні обов'язки по вихованню дітей мають ті ж самі пари. Низьких оцінок по цим двом шкалам не виявлено.

Загальна оцінка шкали розглядається як показник значимості для чоловіка (дружини) батьківських функцій. 75,9% подружніх пар надає велике значення ролі батька (матері), та вважає батьківство основною цінністю, що концентрує навколо себе життя родини. Інші пари мають середній рівень розвитку цієї функції, що може бути обумовлено незначною тривалістю спільного життя.

За шкалою, що відбиває установку чоловіка /дружини на значимість зовнішньої соціальної активності (професійної, суспільний) для стабільності подружньо-сімейних відносин можна зробити наступний висновок:

- за підшкалою «рольові очікування» високий ступінь орієнтації чоловіка / дружини на те, що шлюбний партнер повинний мати серйозні професійні інтереси, грати активну суспільну роль мають 41,4% (12 пар) подружніх пар. Низький рівень зафіксовано лише в трьох прах – 10,3%.
- за підшкалою «рольові зазіхання» високий рівень власних професійних потреб існує в 11 парах - 37,93% пар, ще в 31,05% (9 чоловіків) високий рівень мають чоловіки. Низький рівень виявлено також лише в трьох випадках - 10,3%.

Загальна оцінка шкали розглядається як показник значущості для чоловіка / дружини інтересів, що виходять за межі сім'ї, що є основними

цінностями в процесі міжособистісної взаємодії партнерів. Високі оцінки мають 51,72% (15 пар), низькі – 6,9% (2 пари), інші характеризуються середнім рівнем соціальної активності.

За шкалою, що відбиває установку чоловіка / дружини на значимість емоційно-психотерапевтичної функції шлюбу отримали наступні результати:

- за підшкалою «рольові очікування» високий ступінь орієнтації чоловіка / дружини на те, що шлюбний партнер візьме на себе роль емоційного лідера родини в питаннях: корекції психологічного клімату, надання моральної й емоційної підтримки, створення «психотерапевтичної атмосфери» існує в усіх парах.
- за підшкалою «рольові зазіхання» прагнення чоловіка / дружини бути сімейним «психотерапевтом» виражено в 27,5% (8) жінок, всі інші мають середній рівень виразності цього прагнення.

Загальна оцінка шкали розглядається як показник значимості для чоловіка / дружини взаємної моральної й емоційної підтримки членів родини, орієнтація на шлюб як середовище, що сприяє психологічній розрядці і стабілізації. Високі оцінки відмічено в 34,5% (10) пар. Низькі оцінки відсутні.

За шкалою, що відбиває установку чоловіка / дружини на значимість зовнішнього вигляду, його відповідності стандартам сучасної моди, можна відмітити наступне:

- за підшкалою «рольові очікування» бажання мати зовні привабливого партнера акцентують - 17,2% (5) пар, ще в 51,7% (15) це бажання виражають чоловіки.
- за підшкалою «рольові зазіхання» установка на власну привабливість, прагнення модно і красиво вдягатися існує в 17,2% (5) пар, і в 27,5% це прагнення фіксують жінки.

Загальна оцінка шкали розглядається як показник орієнтації подружжя на сучасні зразки зовнішнього вигляду. Високі показники в наявності в 34,5% (10) подружніх пар.

Для порівняльного аналізу представлень про сімейні функції і рольові установок чоловіка та дружини, звернемось до таблиці за допомогою якої визначається ступінь погодженості сімейних функцій подружжя (див. додаток И).

Чим менше різниця, тим більше погодженість уявлень подружжя про найбільш значимі сфери життєдіяльності родини. Різниця до 3 балів не буде викликати проблемних взаємин, а більш 3 балів свідчить про досить високий ступінь конфліктності партнерів.

Неузгодженість інтимно-сексуальної функції мають 10,4% пар (3 пари). Від 1 до 3 балів мають 22 пари – 75,9%. Усіх інших випадках неузгодженість повністю відсутня.

Неузгодженість такої функції, як особистісна ідентифікація з партнером мають 10,4% (три пари). Середній рівень (1-3 балів) присутній в 68,9% пар (20 пар), а в інших 20,7% (6 пар) взагалі відсутній.

Неузгодженість господарсько-побутової функції відсутня. Незначна розладженість представлень про виконання сімейних функцій в 41,4% (12 пар), і взагалі не виражена в 58,6%.

Те ж саме простежується в узгодженості батьківської функції: високих оцінок неузгодженості не виявлено. В незначному ступені присутня в 51,7% (15 пар), та взагалі відсутня в 48,3% (14 пар).

За шкалою соціальна активність високі показники неузгодженості цієї функції мають 27,6% (8 пар), так само 27,6% (8 пар) присутні середні показники, в інших 44,8% відсутній взагалі.

Неузгодженість в емоційно-психотерапевтичній функції в наявності в 20,7% (6 пар), ще в 41,4% (12 пар) існує незначна розладженість, та відсутня в 37,9% подружніх пар.

За шкалою зовнішня привабливість високі показники неузгодженості зафіксовано в 10,4% (3 пари), середні показники в 44,8% (13 пар), та відсутня неузгодженість так само в 44,8%.

Показники неузгодженості по всім шкалам представлені на рисунку

3.2.3.

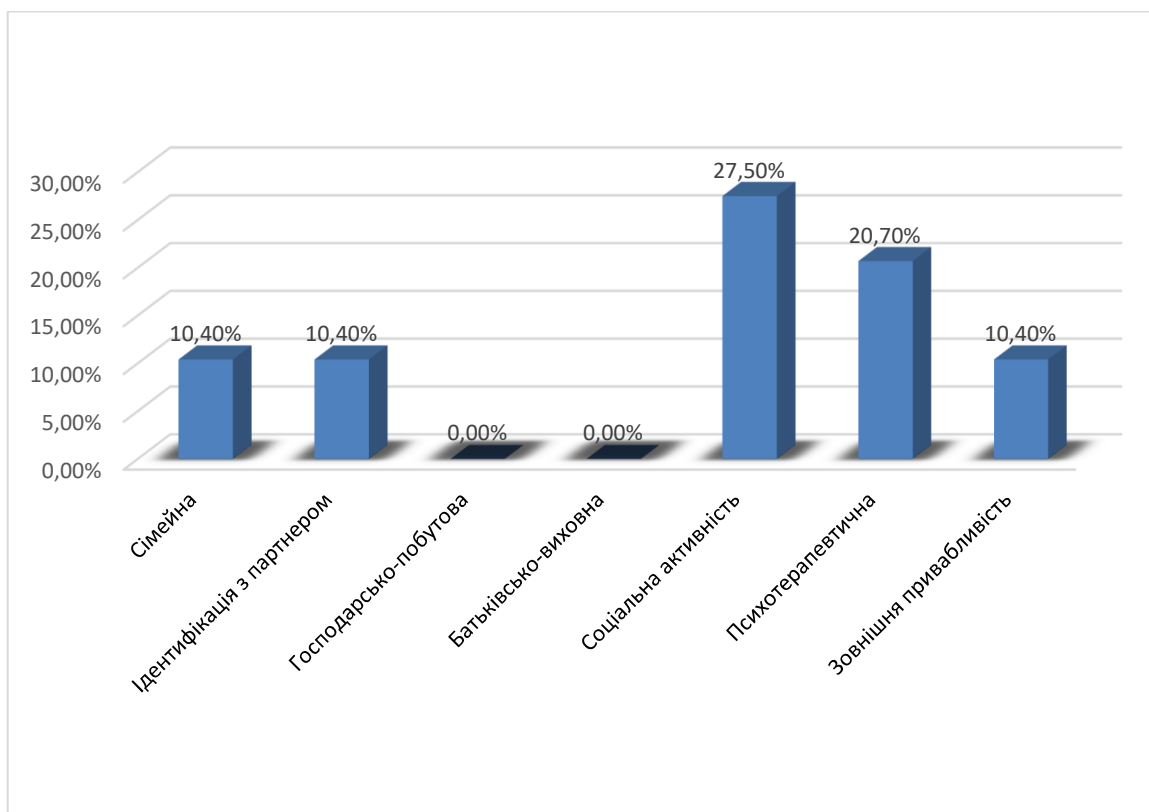

Рис. 3.2.3 Неузгодженість сімейних функцій (за методикою «Визначення погодженості сімейних функцій та ролевих установок»)

За даним малюнком помітно, що найбільша неузгодженість сімейних функцій молодих сімей спостерігається за шкалою «соціальна активність», в цих випадках високі показники прагнення професійно реалізуватись мають чоловіки.

За допомогою цієї методики ми також можемо визначити ступінь ролювої адекватності подружньої пари в п'ятих сферах міжособистісної взаємодії в родині (батьківських обов'язків, професійних інтересів; господарсько-побутового обслуговування, моральної й емоційної підтримки, зовнішньої привабливості партнерів). Для цього звернемося до таблиці у якій ролюва адекватність чоловіка дорівнює різниці балів оцінок ролевих зазіхань дружини та ролевих очікувань чоловіка; відповідно, ролюва адекватність дружини дорівнює різниці балів, що характеризують ролюві зазіхання чоловіка та ролевих очікувань дружини. Чим менше різниця, тим більше

рольова адекватність чоловіка/дружини, і отже, орієнтації дружини / чоловіка на особисте виконання визначеної функції відповідають установкам чоловіка /дружини на активну роль шлюбного партнера в родині. Різниця до 3-х балів є в межах норми, більш 3-х може викликати конфліктні відносини (див. Додаток І).

Умовно показники рольової адекватності подружжя (Σ РАЧ; Σ РАД) можна поділити на три групи: від 1 - 5 - високий рівень адекватності; 5-10 середній; 10-15 низький рівень (порушення рольової адекватності).

За шкалою господарсько-побутова функція: не відповідність рольових очікувань чоловіка (дружини) рольовим зазіханням дружини (чоловіка) відмічено в 10,4% (3 пари), в інших випадках низька ступінь рольової адекватності в межах норми.

За шкалою батьківсько-виховна найменша рольової адекватність спостерігається в 3,5% (1 пара).

За шкалою соціальна активність – 27,5% (8 пар).

За емоційно-психотерапевтичною шкалою низький ступінь рольової адекватності виражений в 34,5% (10 пар).

За шкалою зовнішня привабливість низькі показники відмічено в 20,7% подружніх пар.

В графічному вигляді показники порушення рольової адекватності подружніх пар в різних сферах життєдіяльності сім'ї представлені на рисунку 3.3.4.

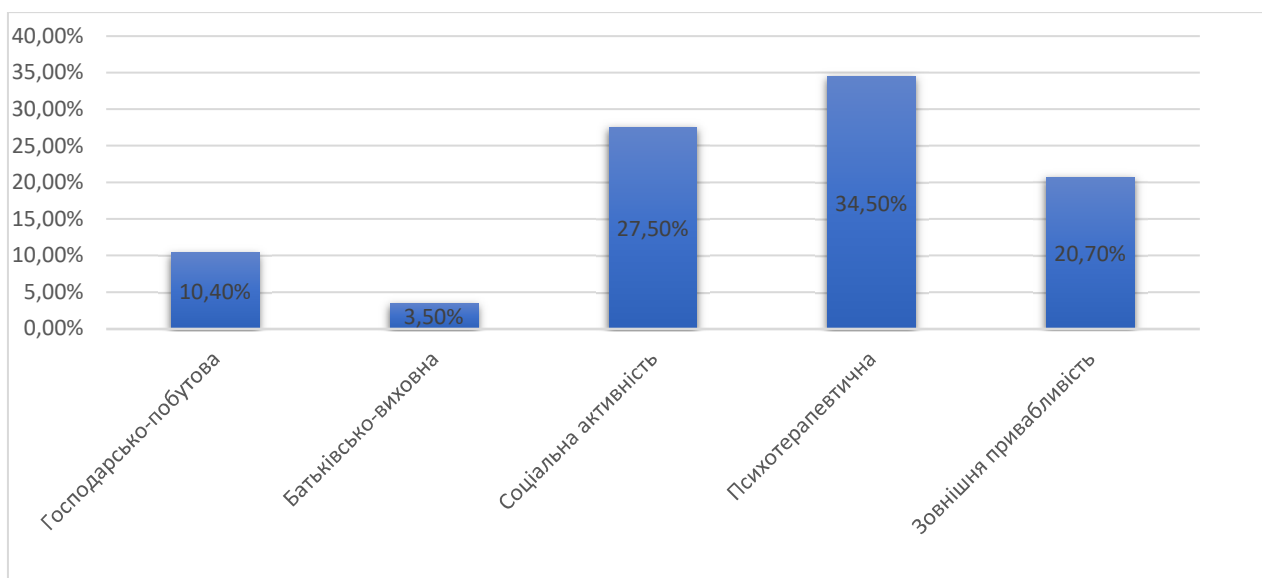

Рис. 3.3.4. Рольова адекватність подружжя (за методикою «Визначення погодженості сімейних функцій та рольових установок»)

Для діагностування задоволеності шлюбом випробуваних пар ми звернулись до «Тесту-опитувальника задоволеності шлюбом». Данна методика дозволяє відслідкувати уявлення подружжя про задоволеність шлюбом, як про досить стійке емоційне явище - почуття, узагальненої емоції, генералізованого переживання, а не як наслідок раціональної оцінки успішності шлюбу за тими чи іншими параметрами. Розподілимо результати випробуваних (див. Додаток І) на 7 категорій оцінок взаємин в таблиці (див. Додаток Й).

Розглядаючи таблицю можна вказати, що жінки більше задоволені шлюбом, ніж чоловіки.

За загальними результатами тестування робимо наступні висновки:

1. абсолютно неблагополучних шлюбів не має, що може бути аргументовано тим, що подружжя має не великий досвід сімейного життя та неузгодженість норм поведіння подружжя ще не призвело до негативних наслідків;
2. неблагополучним шлюб (17-22) визначили 10,4% (3) жінок та 17,2% (5) чоловіків;
3. швидше неблагополучним шлюб визначили 13,9% (4) жінок, та 24,1%

- (7) чоловіків;
4. перехідними парами визначили себе 10,4% (3) жінок та 17,2% (5) чоловіків;
 5. швидше благополучним шлюб визнали 37,9% (11) жінок та 20,7% (6) чоловіків;
 6. благополучним шлюб визнали 6,9% (2) жінки та 3,4% (1) чоловіків;
 7. абсолютно благополучним шлюб визначили 20,7% (6) жінок та (5) 17,2% чоловіків.

Наочно порівняльний аналіз оцінок шлюбних взаємин чоловіків і жінок можна представити у вигляді малюнку 3.5

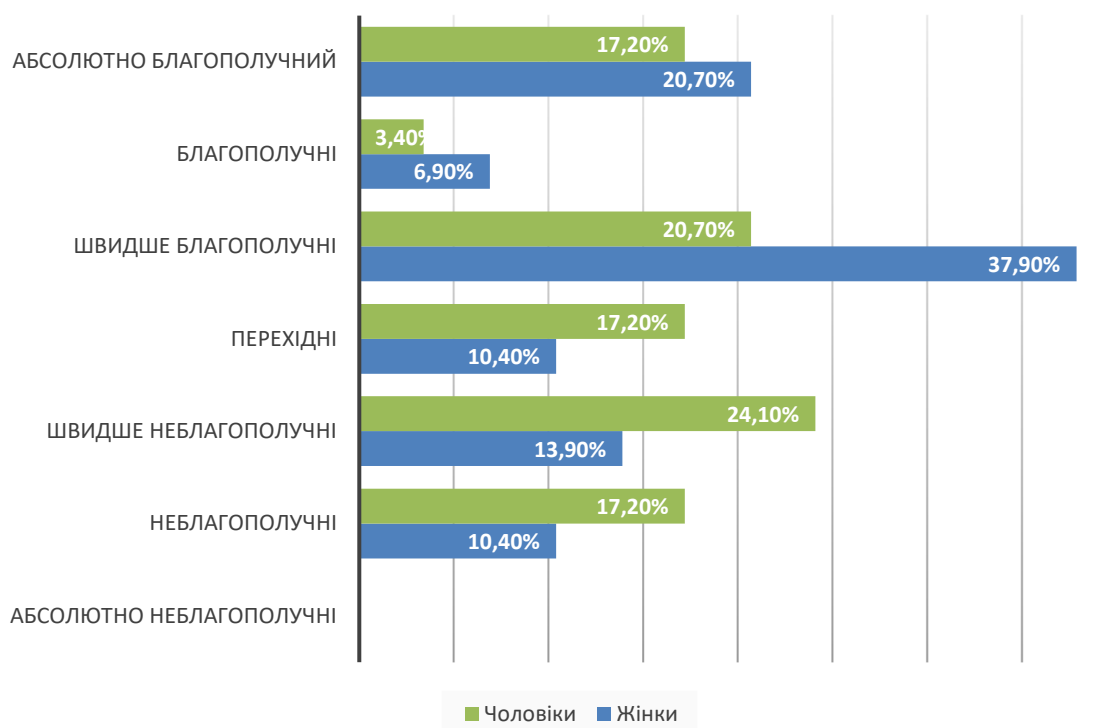

Рис. 3.4.5. Оцінка взаємин у шлюбі чоловіків і жінок (методика «тест-опитувальник задоволеності шлюбом»)

Таким чином, всі пари можна поділити на три групи за рівнем задоволеності шлюбом: високий рівень – 33-48 балів, середній рівень - 27-32, низький рівень - 0-26. Рівнем задоволеності шлюбом подружжя будемо вважати середнє арифметичне значення між оцінками дружини та чоловіка. Данні наведено в таблиці (див.Додаток К).

Виходячи з вищенаведеного можна констатувати, що високий рівень задоволеності має 24,1% (7) пар, низький рівень задоволеності шлюбом простежується в 34,5% (10) пар, найбільша кількість пар із середнім рівнем задоволеності шлюбом – 41,4% (12) пар (див.рис.3.2.6).

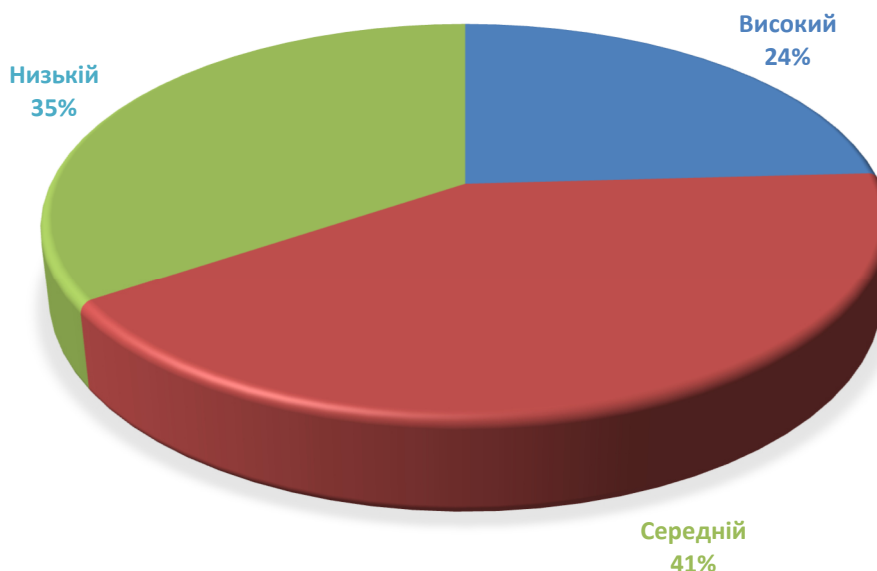

Рис.3.2.6. Рівень задоволеності шлюбом (методика «Тест-опитувальник задоволеності шлюбом»).

Для дослідження рівня домагань та самооцінки випробуваних ми застосували методику діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейна. Результати досліджуваних представлені в таблиці (див. Додаток Л)

Реалістичним рівнем домагань є результати від 60 до 89. Оптимальним є рівень - від 75 до 89, підтверджуючи оптимальне уявлення про свої можливості.

За шкалою здоров'я виявлено 12% досліджуваних з завищеним рівнем домагань; за шкалою ум виявлено 6,9% досліджуваних із завищеним рівнем домагань; за шкалою щастя із завищеним рівнем домагань виявлено 10,3% випробуваних (рис.3.2.7)

Завищений рівень домагань засвідчує неадекватне ставлення людини до своїх можливостей та про нереалістичні цілі, що вони ставлять перед собою.

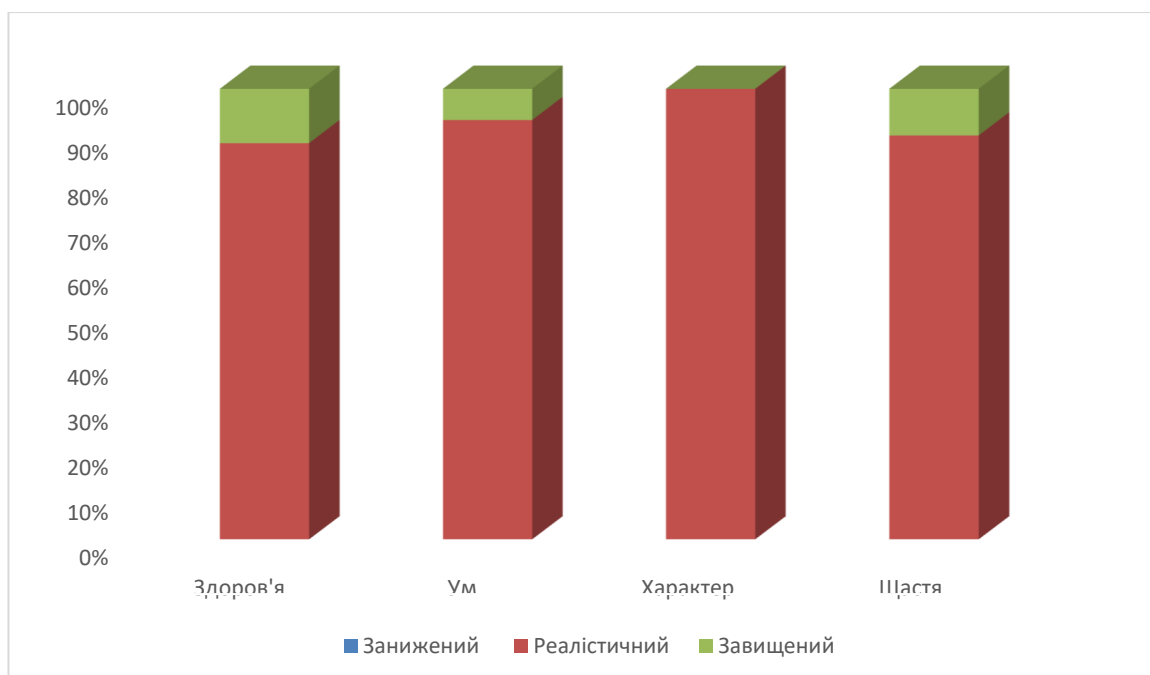

Рис. 3.2.7 Рівень домагань випробуваних (%)Методика діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн

Реалістичним (адекватним) рівнем самооцінки є від 45 до 74 балів, що позначає середній та високий рівень самооцінки. Оптимальним для особистісного розвитку є інтервал від 60 до 74.

За шкалою здоров'я заниженої та завищеної самооцінки не виявлено. Адекватну самооцінку мають 34,5%, інші мають високу самооцінку – 65,5%.

За шкалою ум завищену самооцінку мають 3,4% випробуваних, занижену самооцінку мають 5,2% середню самооцінку мають 44,9% людей, інші мають високу самооцінку – 46,5%.

За шкалою характеру завищеної та заниженої самооцінки не виявлено. 41,4% випробуваних мають адекватну самооцінку, інші високу 58,6%.

За шкалою щастя завищених самооцінок не виявлено. Занижені наявні в 29,3% випробуваних, середні 32,8%, інші високі 37,9%.

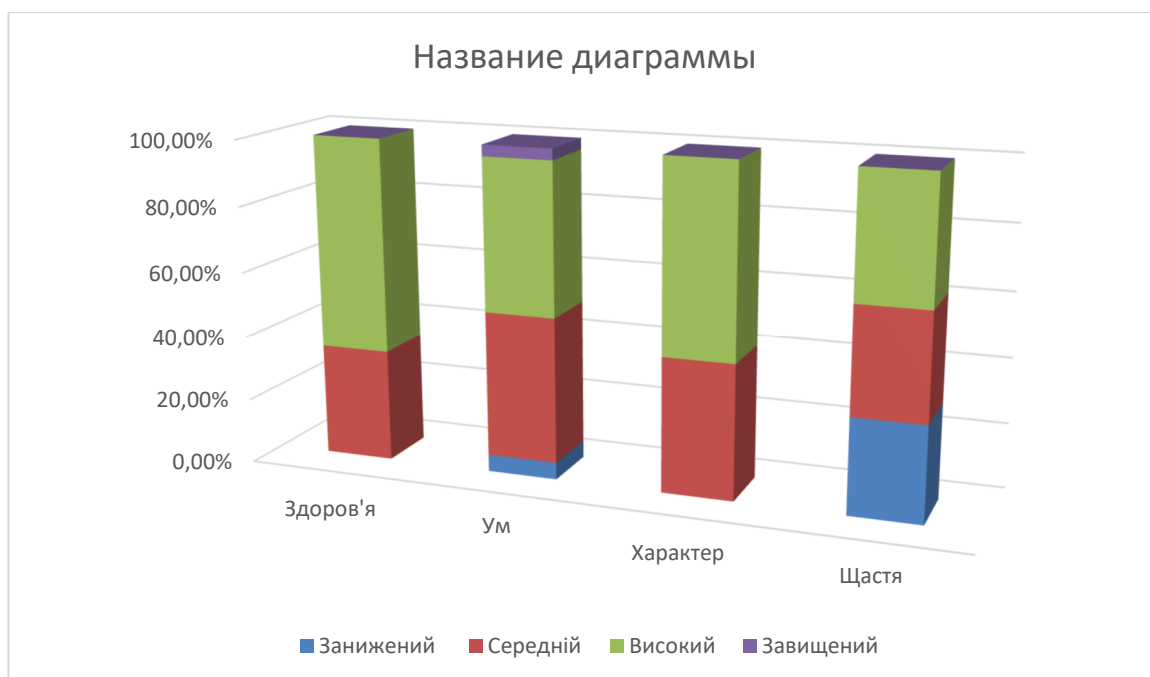

Рис 3.2.8. Рівень самооцінки за методикою діагностики самооцінки Дембо-Рубінштейн

Зазначимо, що в цілому за шкалами здоров'я, ума та характеру спостерігаються показники адекватного самовідношення та рівня домагань, а за рівень самооцінки за шкалою щасливий не щасливий відповідає рівню задоволеності шлюбом. Разом з цим, можна зробити висновок, що показник щастя є своєрідним індикатором задоволеності шлюбом.

Норма розходження між рівнем домагань та рівнем самооцінки від 8 до 22 балів, що засвідчує що випробуваний ставить перед собою такі цілі, які намагається досягнути.

За шкалою здоров'я велике розходження самооцінки та домагань мають 16 осіб, з них 13 це особи що не задоволені шлюбом.

За шкалою ум велике розходження самооцінки та домагань мають 12 осіб, всі вони не задоволені шлюбом.

За шкалою характер 8 осіб мають велике розходження між рівнем домагань та самооцінкою, всі вони не задоволені шлюбом.

За шкалою щастя велике розходження між рівнем домагань та самооцінкою мають 15 осіб, вони також не задоволені шлюбом.

З вищенаведеного випливає, що досліджувані, які не задоволені шлюбом мають неадекватно великі очікування по відношенню до себе та свого партнера.

Для повного аналізу ми порівняли показники рольової адекватності подружжя, рівень конфліктності подружжя та рівень задоволеності шлюбом (див. табл. 3.2.2).

Таблиця 3.2.2

Рівень конфліктності, рольова адекватність та рівень задоволеності шлюбом випробуваних подружніх пар

№	І.П. Випробуваних	Адекватність чоловіка	Адекватність дружини	Рівень порушення адекватності подружжя	Рівень конфліктності	Рівень задоволеності шлюбом
1.	Анна В. /Владислав В.	14	15	В	К	Н
2.	Світлана Г./Михайло Г.	11	6	В	С	С
3.	Анна Т./Олексій Т.	6	12	В	К	Н
4.	Алеся С./Максим С.	4	3	Н	Н	В
5.	Анастасія Б./Анатолій Б.	8	5	С	С	С
6.	Світлана Б./Ігор Б.	10	8	В	К	Н
7.	Вікторія Л./Єгор Л.	5	9	Н	С	С
8.	Ірина П./Олексій П.	5	9	С	С	С
9.	Тетяна З./Володимир З	12	6	В	С	С
10.	Яна Б./Андрій Б.	6	6	С	С	С
11.	Юлія З./Олександр З.	10	12	В	К	Н
12.	Катерина Ш./Артем Ш.	3	3	Н	Н	В
13.	Олена П./Вадим П.	13	11	В	Н	В
14.	Ксенія Н./Віктор Н.	5	5	Н	Н	В
15.	Олена Ш./Станіслав Ш.	6	6	С	С	С
16.	Валентина О./ Олександр	7	6	С	С	С
17.	Ірина К./Андрій К.	3	7	С	С	С
18.	Оксана В./Антон В.	7	11	В	К	С
19.	Ірина С./Володимир С.	5	3	Н	Н	В
20.	Вікторія М./Микола М.	2	11	В	К	Н
21.	Альона А./Дмитро А.	11	7	В	К	Н
22.	Яна К./ Олександр К.	9	12	В	К	Н
23.	Ольга В./Денис В.	5	6	С	Н	В
24.	Євгенія А./Вячеслав А.	8	5	С	Н	В
25.	Оксана Б./Віталій Б.	11	7	В	К	Н
26.	Людмила Ч./Артем Ч.	11	8	В	К	С
27.	Крістіна П./Руслан П.	8	5	С	С	С
28.	Ольга Д./Сергій Д.	11	9	В	К	Н
29.	Юлія С./Антон С.	9	10	С	К	Н

Порівняльний аналіз адекватності подружжя у виконанні основних сімейних функцій та рівня конфліктності пар, а також рівня задоволеності шлюбом, дав нам можливість зробити наступні висновки:

1. В конфліктних парах істотно порушена адекватність чоловіка, або дружини, а в деяких випадках і обох партнерів (високі показники порушення рольової адекватності - це пари № 1; 3; 6; 9; 11; 18; 20; 21; 22; 25; 26; 28). Крім того, практично в кожному випадку в конфліктних парах спостерігаємо низький рівень задоволеності шлюбом, в деяких випадках простежується середній рівень задоволеності шлюбом.
2. В парах з середнім рівнем конфліктності простежуються незначні відхилення адекватності подружжя, а рівень задоволеності шлюбом мають середні показники.
3. В неконфліктних парах порушення адекватності чоловіка / дружини або зовсім не простежується, або мають незначні відхилення. Рівень задоволеності в таких парах має високі показники.
4. Також відмічено, що високий рівень порушення рольової адекватності існує в парі з середнім рівнем конфліктності та середнім рівнем задоволеності шлюбом та у взагалі неконфліктній парі з високим рівнем задоволеності шлюбом (пари № 2; 13 - відмічені жовтим кольором), це можливо викликано ситуативністю конфліктної ситуації.

3.3. Формувальний експеримент та перевірка ефективності корекційної програми

За результатами констатувального дослідження було розроблено корекційну програму, в якій взяли участь 10 подружніх пар віком від 20 до 27 років. Учасники були поділені на дві групи, по 5 пар, з середнім та високим рівнем конфліктності, та відповідно з середнім та високим рівнем порушення адекватності в сімейних стосунках. Корекційна програма була впроваджена у вересні 2020 року.

Корекційна програма складалася з психологічного групового тренінгу та з психологічних індивідуальних занять. Метою корекційної програми на етапі групового тренінгу є формування ефективних навичок спілкування подружжя в конфліктній ситуації, а саме стратегії співробітництва. Метою корекційної програми на етапі індивідуальних занять є усвідомленість подружжям сімейних функцій.

Основними **завданнями** корекційної програми є:

1. формування конструктивних форм взаємодії між чоловіком / дружиною в конфліктній ситуації;
2. усвідомлення чоловіком / дружиною рольової поведінки, що очікується і сприймається іншим як адекватне;
3. формування стресостійкості;
4. усвідомлення подружжям сімейних функцій.

Комплексна корекційна тренінгова програма складена нами на основі аналізу існуючого досвіду сучасної практичної психології. Корекційна програма розрахована на п'ять днів. По завершенню тренінгової програми, була проведена контрольна діагностика учасників тренінгу. Розроблена нами комплексна психологічна корекційна програма надана у повному обсязі у додатках (див. Додаток М). Структура корекційної тренінгової програми викладена таблиці 3.3.1.

Таблиця 3.3.1.

Структура корекційної програми

День	Час прове- - дення	Тема тренінгу	Мета	Структура
1.	75 хвилин	Крегування рольвої поведінки подружжя	Усвідомлення чоловіком та дружиною рольвої поведінки, що очікується та сприймається партнером як адекватне.	Вправа № 1 «Сімейна скульптура»; Вправа № 2 «Сімейна хореографія»; Вправа № 3 «Рольова карткова гра»; Вправа № 5 «Гойдалки».
2.	60 хвилин	Розвиток усвідомленості та розуміння сімейних функцій	Визначення та усвідомлення подружжям цінностей та соціальних ролей один одного.	Вправа № 1 «Порівняння цінностей»; Вправа № 2 «Заверши пропозицію».
3.	90 хвилин	Розвиток усвідомленості та розуміння сімейних функцій	Аналіз змін в поведінки подружжя, формування усвідомлення очікувань партнера.	Вправа № 1 «Сімейна хореографія» Вправа № 2 «Солом'яна вежа» Вправа № 3 «Предмет розповідає про хазяїна».
4.	90 хвилин	Формування ефективних навичок спілкування в конфліктній ситуації	Вивчення психологічних закономірностей, механізмів та ефективних способів міжособистісної взаємодії для створення більш результативного та гармонічного спілкування з людьми	Вправа № 1 «Берлінська стіна» Вправа № 2 «Виправдуємося чи заперечуємо» хв.) Вправа № 3 «Альтернатива» Вправа № 4 «Ураган»
5.	90 хвилин	Вироблення стратегій поведінки партнерів в конфлікті	Освоєння учасниками ефективних способів врегулювання конфлікту	Вправа № 1 «Театр Кабукі»; Вправа № 2 «Катастрофа в пустелі»; Вправу №3 «Побудуйтеся за зростом!».

Проведення корекційної програми відбувалося наступним чином.

У перший день корекційної програми «Крегування рольвої поведінки подружжя», згідно з метою, наведеною в Таблиці 3.3.1 були опрацьовані наступні вправи:

Вправа № 1 «Сімейна скульптура» (15-20 хв.)

Мета: уявити і драматизувати рольову поведінку!!!

Подружжя можуть спостерігати, що кожний з них робить, як його поведінка сприймається іншим, які ролі підтримуються партнером, а які ні. В окремих парах це завдання викликало деякі труднощі (пара № 1; 5; 9). Їм було запропоновано виконати наступну вправу, що є варіантом методики «Сімейна скульптура»

Вправа № 2 «Сімейна хореографія» (15 - 20 хв.)

Мета: спрямована на перебудову взаємин у родині; відстеження негативних зразків поведінки і зупинку їхньої дії, послідовно зображуючи поведінкові акти, що ведуть до посилення конфлікту.

На основі цих методик можна спостерігати і вивчати такі фактори, як індивідуалізація, навички вирішення конфліктів, регуляція близькості, віддаленості і тощо. Ця вправа заохочує членів родини брати під сумнів сімейні міфи, правила, системи вірувань і ролі, що вони грають. В ній кожний партнер не тільки відображав те, як розгортається звичайний день з його точки зору, але і намагався зрозуміти та передати, як це виникає з точки зору партнера. Партнер дивився та відмічав, в чому він не згодний, та як це виходить на його думку. Активно обговорювалися позиції обох та причини, чому виникають непорозуміння. Вправа не викликала тривожності, за її допомогою здійснювалося стимулювання спогадів, витиснутого емоційного досвіду й емоційних переживань. Під час обговорення аналізувалися такі специфічні області внутрисімейних взаємин, як влада, залежність, близькість, тривожність, чоловічі і жіночі ролі членів родини.

В якості метода визначення рольової поведінки була використана вправа № 3 «Рольова карткова гра» (20 - 25 хв.)

Мета: виявлення ролей та обов'язків, що виконує кожен з подружжя, та такої рольової поведінки, що очікується від партнера і сприймається іншим як адекватне. Ця вправа також дозволяє визначити індивідуальні здібності й особливості партнерів, негативні механізми і сімейну динаміку.

Участь у грі дала можливість подружжям побачити більш-менш повний набір обов'язків, що існують у родині, і те, як вони розподіляються. У виконанні даної вправи майже в усіх парах були виявлені суперечки між подружжями по поводу виконання деяких обов'язків. Вправа дала можливість подружжям заново перерасподілити їх обов'язки з урахуванням своїх та бажань партнера.

Вправа № 4 «Гойдалки» (5-10 хв.)

Мета: зв'язання тренування рухових відчуттів з навичками взаємодії та взаємозв'язку партнерів.

В деяких парах наприкінці заняття було відмічено підвищення напруги у відношеннях (пара № 1, 3, 8). Ця вправа дала можливість розслабитись, зняти напругу та втому.

Другий день «Розвиток усвідомленості та розуміння сімейних функцій» мав наступну структуру.

Вправа № 1 «Порівняння цінностей» (30 хв.)

Мета: визначення та усвідомлення подружжям цінностей та соціальних ролей один одного.

Дана вправа заснована на системному підході, який припускає, що будь-які взаємини в родині можуть бути розглянуті як цілісні. Вона спрямована на виявлення цінностей, що впливають на внутрішньо-сімейні взаємини, і дає можливість одержати доступ до проблем, розходжень і взаємодоповнюючих позицій, що існують у даній родині. За допомогою цієї вправи була надана допомога подружжям в ефективному спілкуванні один з одним; в проясненні сумнівів із приводу того, що хтось когось не цінує; підозр у маніпуляції або в ситуації, коли один із подружжя страждає від байдужого відношення іншого. Вправа дала можливість виявити, розкрити та обговорити конфлікти з приводу розподілу сімейних функцій, подружжя разом узгодили та написали новий список обов'язків кожного, та усвідомили необхідність їх виконання його (вдалося дійти згоди майже всім парам, окрім № 3; 6).

Вправа № 2 «Заверши пропозицію» (30 хв.)

Мета: формування в учасників розуміння очікувань партнера та своїх власних почуттів.

Просте прослуховування себе й партнера допомогло подружжю побачити реальні позитивні зміни у внутрисімейних взаєминах. Вправа використовувалася для того, щоб дати можливість кожному з подружжя повному зрозуміти і сприймати ситуацію, що приводить до появи і прояву нових почуттів. Виконуючи вправу, подружжя більш чітко розуміли очікування один одного, свої власні почуття і проблеми, а неможливість оцінки висловлювань дала їм психологічну захищеність і комфорт під час обговорення схованих від свідомості проблем. В проведенні вправи в деяких парах (№ 1, 5; 8) були виявлені труднощі, учасникам не вдалось закінчити речення, вони довго обдумували та часто змінювали відповіді, що говорить про підвищений контроль свідомості.

Третій день «Розвиток усвідомленості та розуміння сімейних функцій» відповідно до мети має таку структуру.

Вправа № 1 «Сімейна хореографія»

Мета: відстеження змін в поведженні подружжя.

Під час обговорення аналізувалися чи виникли зміни в сімейному житті подружжя, в яких сферах життєдіяльності, порівнювалися ролі членів родини до тренінгу та на даному етапі, чи виконує пара список, складений обома. Зміни в сімейному житті відмітили майже всі, крім пари № 2, 3, 7.

Вправа № 2 «Солом'яна вежа» (45 - 50 хв.)

Мета: дозволяє виявити лідера в родині, тупики у відношеннях, взаємну підтримку, границі сім'ї та іншу динаміку в системі сімейних взаємин.

Вправа з задоволенням була виконана всіма учасниками, ускладнень не було виявлено, подружжя йшли на компроміси, поступалися та пристосовувались один до одного.

Вправа № 3 «Предмет розповідає про хазяїна». (15-20 хв.)

Мета: зняття напруги, подолання скутості; сприяння саморозкриттю учасників.

Вправа була виконана в такій формі самопред'явлення, коли людина говорить про самому себе в третім обличчі, ідентифікуючи себе з неживим предметом, що дозволяло учасникам бути більш розкутими та ділитися таємним. Треба відмітити, що жінки більш асоціюють себе з фруктами чи ягодами, що вирощенні для когось, в чому простежується їх залежність від партнера (окрім пара № 2), чоловіки ж навпроти, найчастіше ототожнюють себе з деревами, що ростуть самі по собі та самі для себе, акцентуючи свою незалежність, прагнення до автономії.

Четвертий день груповий «Формування ефективних навичок спілкування в конфліктній ситуації» відповідно до мети, має насупну структуру.

Вправа № 1 «Берлінська стіна» (20 - 25 хв.)

Мета: активізувати, «розігріти» членів групи, створити в них визначений емоційний настрій, зняти напруженість, що виникла на початкових етапах роботи групи.

По завершенні гри були обговорені стратегії рішення проблеми та причину її відсутності в деяких випадках, із за чого в них виникали проблеми і які ще стратегії могли бути обрані групою.

Вправа № 2 «Виправдуємося чи заперечуємо» (25 - 30 хв.)

Мета: усвідомлення групою різниці між «виправданням» і «запереченням».

Після програвання двох сценок групою було колективно обговорено побачене, виправлено помилки. Способом з'ясування непорозумінь у розмові стало визначення різниці між «щирим» і «удаваним» запереченнями. Було зроблено висновки, що заперечення співрозмовника необхідно сприймати позитивно, намагатися віднестися з розумінням до його позиції.

Вправа № 3 «Альтернатива» (25 - 30 хв.)

Мета: розвиток в учасників вмінь розуміти один одного, ефективно взаємодіяти, зробити крок назустріч партнеру; формування близькості між учасниками, довіри і взаєморозуміння.

Усі стратегії були обговорені по завершенні гри. Робилося акцентування на стратегії загального виграшу, що є найбільш продуктивною. Особлива увага приділялася парам, що домоглися найвищих результатів.

Вправа № 4 «Ураган» (10 хв.)

Мета: підвищити тонус групи, зняти напруженість.

Ця вправа потрібна для того, щоб підтримувати учасників у робочому стані. Вона проводилася коли учасники утомилися сидіти, а попередні вправи вимагали зосередженості й уваги.

П'ятий день «Вироблення стратегій поведінки партнерів в конфлікті» відповідно до мети має наступну структуру.

На цьому занятті скептицизм та невдоволення не зникли, а навіть росли. Криза групового розвитку була, очевидно, викликана, з одного боку, недостатньо усвідомлюваним внутрішнім протестом проти необхідності побачити свій новий психологічний портрет, переглянути своє самовідношення і свої поведінкові патерни, а з іншого боку - цілком зрозумілим страхом відкритися перед іншими учасниками групи. Успішно переборювати період кризи допомогли наступні вправи:

Вправа № 1 «Театр Кабукі» (20 хв.)

Мета: активізувати, «розіграти» членів групи, створити в них доброзичливий емоційний настрій.

В результаті виконання цієї вправи труднощів не виникло, всі учасники добре справилися з поставленими завданнями, була встановлена сприятлива атмосфера, а виконання ролей викликало оживлення та сміх.

Вправа № 2 «Катастрофа в пустелі» (1 година)

Мета: тренування в учасників навичок поводження в дискусії, вміння вести диспут, бути переконливим, вивчення на конкретному матеріалі динаміки групової суперечки, відкриття для групи традиційних помилок, що чинять люди в полеміці, тренування здатності виділяти головне і відсівати зайве, вміння бачити істотні ознаки предметів, та усвідомлювати стратегічні цілі і саме їм підкоряти тактичні кроки.

Зі спостереження за роботою учасників добре спостерігається ступінь сформованості умінь організувати дискусію, планувати свою діяльність, йти на компроміси, слухати один одного, аргументовано доводити свою точку зору, володіти собою. Під час обговорення розгорталася спори та ситуації, коли ніхто не бажав прислухатися до думки інших. Це наглядно продемонструвало самим учасникам їх некомпетентність у сфері спілкування і необхідність зміни своєї поведінки та виробітку навичок нестандартних способів рішення проблеми.

Для розрядження виниклої ситуації було використано вправу №3 «Побудуйтеся за зрістом!» (5-10 хв.)

Мета: подолання бар'єрів у спілкуванні між учасниками.

Після вправи було обговорено, чи складно було виконати ці завдання, які виникали труднощі, як себе почували учасники.

Висновки: учасники відзначили, що рівень усвідомлення проблеми істотно підвищився завдяки спостереженню, протиставленню та інтерпретації можливих точок зору, позицій, способів і прийомів сприйняття та поведінки, що були обговорені в групі. Завдяки збільшенню інформації учасники групи почали усвідомлювати й оцінювати альтернативи небажаної поведінки та зріст власних особистісних можливостей у зв'язку з відмовленням від небажаної поведінки. Критичність і скептицизм поступилися місцем найглибшому інтересу, цікавості, прагненню зрозуміти слова інших та процеси, що відбуваються в групі й усередині самих учасників. З кожною вправою частіше звучали жарти, сміх, відносини стали по-справжньому теплими. Учасники відмітили, що при виконанні вправ виникало бажання допомогти один одному, емоційно підтримати. Активно застосовуються (на ігрових моделях) нові способи взаємодії, поведінки, рішення проблем. З особливою увагою вивчалися та апробувались учасниками способи самопізнання, самоаналізу, самоконтролю та саморегуляції.

Після проведення корекційної програми була проведена контрольна діагностика, що складалась з трьох етапів:

1. Діагностика характеру рівня конфліктності та сфер життєдіяльності, в яких виникають подружні конфлікти за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації».
2. Діагностика узгодженості сімейних функцій та рольових установок подружжя, за методикою визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі А.Н. Волкової.
3. Діагностика задоволеності шлюбом за методикою «Тест опитувальник задоволеності шлюбом»

На першій етапі ми отримали показники загального індексу конфліктності, що представлені в таблиці 3.3.2.

Таблиця 3.3.2.

Сфери зіткнень подружжя за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації»

№ пари	І.П. випробуваних	Показники по сферах зіткнень							
		Проблемні відносини з родичами та друзями	Вираження прагнення до автономії	Порушення рольових очікувань	Неузгодженість норм поведінки	Прояв домінування одним із подружжя	Прояв ревності	Розбіжність у відношеннях до грошей	Загальний індекс Σ
1.	Анна В.	-0,75	-0,50	-0,50	-0,25	-0,66	0,25	-0,25	-2,66
	Владислав В.	-0,25	-0,50	0,50	0,25	-0,33	0,00	0,25	-0,08
2.	Світлана Г.	-0,25	-1,00	0,50	0,00	-0,33	0,00	-0,25	-1,33
	Михайло Г.	-0,50	-1,00	-0,25	-0,25	0,00	0,75	-0,25	-2,00
6.	Світлана Б.	-0,50	-0,75	-0,50	0,00	-0,33	-0,50	-0,75	-3,28
	Ігор Б.	-0,50	-1,00	-0,25	1,00	-0,33	-1,00	1,00	-1,08
7.	Вікторія Л.	0,00	-0,25	0,00	1,25	-0,33	-0,50	0,75	0,92
	Єгор Л.	0,00	-0,75	-0,75	1,25	-0,33	-0,25	-0,50	-1,33
10.	Яна Б.	-1,25	0,75	-0,50	0,50	-0,33	-0,50	0,25	-0,48
	Андрій Б.	-0,25	0,25	-0,50	0,50	-0,66	1,25	-0,50	0,09
15.	Олена Ш.	0,75	0,00	-1,00	-0,75	-0,66	-0,50	0,00	-2,16
	Станіслав Ш.	0,25	-0,75	0,25	-0,25	-0,33	0,00	0,00	-0,83
	Валентина О.	-1,25	0,25	-1,00	0,75	0,00	-0,50	1,00	-0,75

16.	Олександр О.	-0,75	-0,25	-1,25	0,50	0,00	-1,00	1,00	-1,75
21.	Альона А.	1,25	-0,50	-0,75	-1,00	-0,66	0,50	-0,75	-1,91
	Дмитро А.	0,00	-0,50	-0,50	-1,25	-1,00	0,50	-0,50	-3,25
22.	Яна К.	-0,25	0,50	-0,50	0,50	0,00	-0,50	-0,25	-0,50
	Олександр К.	-0,75	0,50	-0,25	0,75	-0,33	-0,25	-1,00	-1,33
29.	Юлія С.	-0,50	0,00	-0,75	0,25	0,00	0,75	-0,50	-0,75
	Антон С.	-0,25	0,50	-0,75	-0,50	-0,66	-0,75	-0,75	-3,16

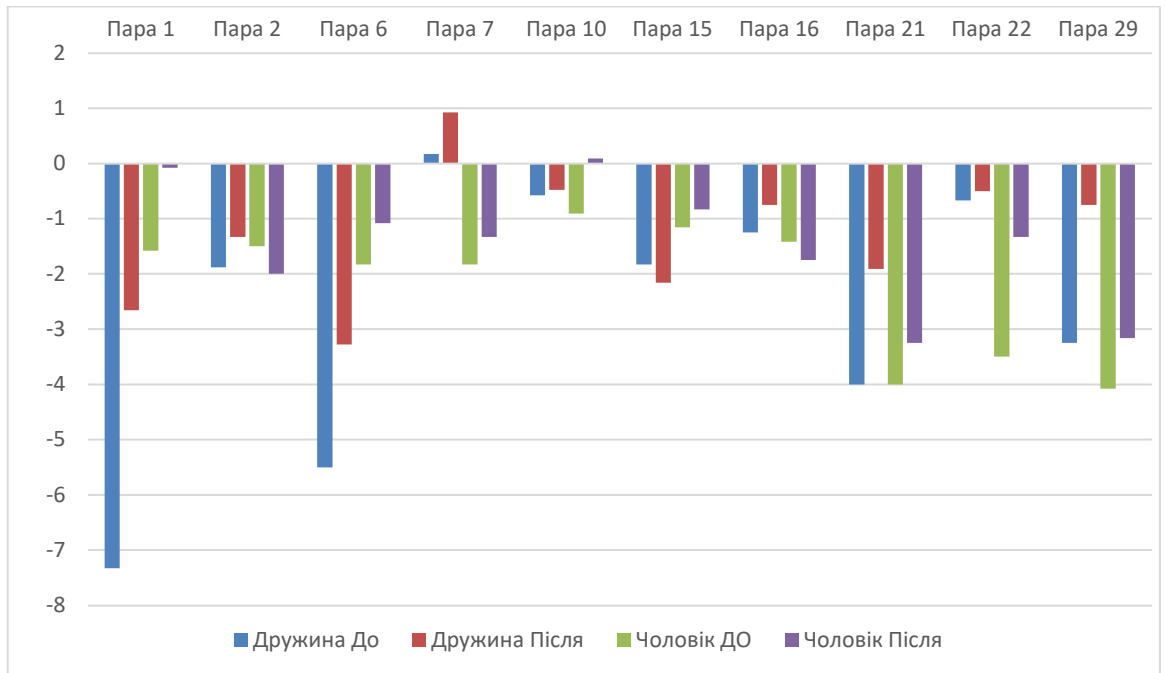

Рис.3.3.1 Рівень конфліктності (до/після) (за методикою «Характер взаємодії подружжя в конфліктній ситуації»)

Зниження показників рівня конфліктності майже на 50% чи більше спостерігається в 45% досліджуваних та в 40% досліджуваних зміна показників не значна. Виявлено також негативний результат в 15%, тобто показники конфліктності зросли, хоча самі пари суб'єктивно відчують полегшення, відмічають знаходження взаєморозуміння. Такий феномен може бути обумовлено цілим рядом факторів: індивідуальні особливості особистості, настроїв, динаміка конфлікту, ситуація на момент випробування.

Також була повторно проаналізована узгодженість сімейних функцій, результати представлені в таблиці 3.3.3.

Таблиця 3.3.3.

Узгодженість сімейних функцій за методикою «Визначення погодженості сімейних цінностей і ролевих установок у подружній парі»

І.П. Випробувані	Сімейні функції													
	Сексуальна		Ідентифікація з партнер.		Господарсько-побутова		Батьківсько виховна		Соціальна активність		Психогера певтична		Зовнішня привабливість	
	Σ	УСФ	Σ	УСФ	Σ	УСФ	Σ	УСФ	Σ	УСФ	Σ	УСФ	Σ	УСФ
1. Анна В.	6	0	6	2	6,5	0	7,5	1	4	2,5	8	2,5	5	1
Владислав В.	6		4		6,5		6,5		6,5		6,5		6	
2. Світлана Г.	2	4	5	0	7	1,5	6	1	9	3,5	7	0	4	3,5
Міхаїл Г.	6		5		6,5		7		5,5		7		7,5	
6. Світлана Б.	3	2	4	3	5	0	5,5	0,5	7,5	4	6	0	6	1
Ігор Б.	5		7		5		6		3,5		6		5	
7. Вікторія Л.	6	1	8	0	6,5	0,5	7	1	8,5	1	9	1,5	8	1,5
Стор Л.	5		8		7		8		7,5		7,5		6,5	
10. Яна Б.	5	0	7	1	7	0	8,5	0,5	5,5	0,5	6	0	5,5	1,5
Андрій Б.	5		6		7		8		6		6		4	
15. Олена Ш.	4	1	6	1	7	0	7,5	1	7,5	1	7	1	7	1
Станіслав Ш.	5		5		7		6,5		6,5		8		8	
16. Валентина О.	4	0	5	1	8	2,5	8,5	1	7,5	0	6,5	1,5	5,5	0
Олександр О.	4		6		5,5		7,5		7,5		8		5,5	
21. Альона А.	8	1	5	0	5	1	8	2	4	0	6,5	3,5	7	0
Дмитро А.	7		5		6		6		4		3		7	
22. Яна К.	5	1	7	0	7,5	1,5	6	1	8	0	5	0,5	5	2
Олександр К.	6		7		6		5		8		4,5		7	
29. Юлія С.	4	0	4	1	6,5	1,5	7,5	0	7	1	7	1	6,5	3,5
Антон С.	4		5		7		7,5		8		6		3	

Де, «УСФ» - узгодженість сімейних функцій,

Неузгодженість інтимно-сексуальної функції мають 10% пар. Від 1 до 3 балів 60%, не мають взагалі неузгодженості в цій сфері 40%.

Неузгодженість такої функції, як особистісна ідентифікація з партнером відсутня. Середній рівень (1-3 балів) присутній в 50% пар, а в інших 50% взагалі відсутній.

Неузгодженість господарсько-побутової функції відсутня. Незначна розладженість представлень про виконання сімейних функцій в 70% пар (від 1 до 3 балів), і взагалі не виражена в 30%.

В узгодженості батьківської функції високих оцінок неузгодженості не виявлено. В незначному ступені присутня в 70%, відсутня в 30%.

За шкалою соціальна активність високі показники неузгодженості цієї функції мають 20% пар, в 40% присутні середні показники, в інших 30% відсутній взагалі.

Неузгодженість в емоційно-психотерапевтичній функції в наявності в 10% пар, ще в 50% існує незначна розладженість, та відсутня в 40% подружніх пар.

За шкалою зовнішня привабливість високі показники неузгодженості зафіксовано в 20% пар, середні показники в 60%, та відсутня неузгодженість в 20% (див.рис.3.3.1)

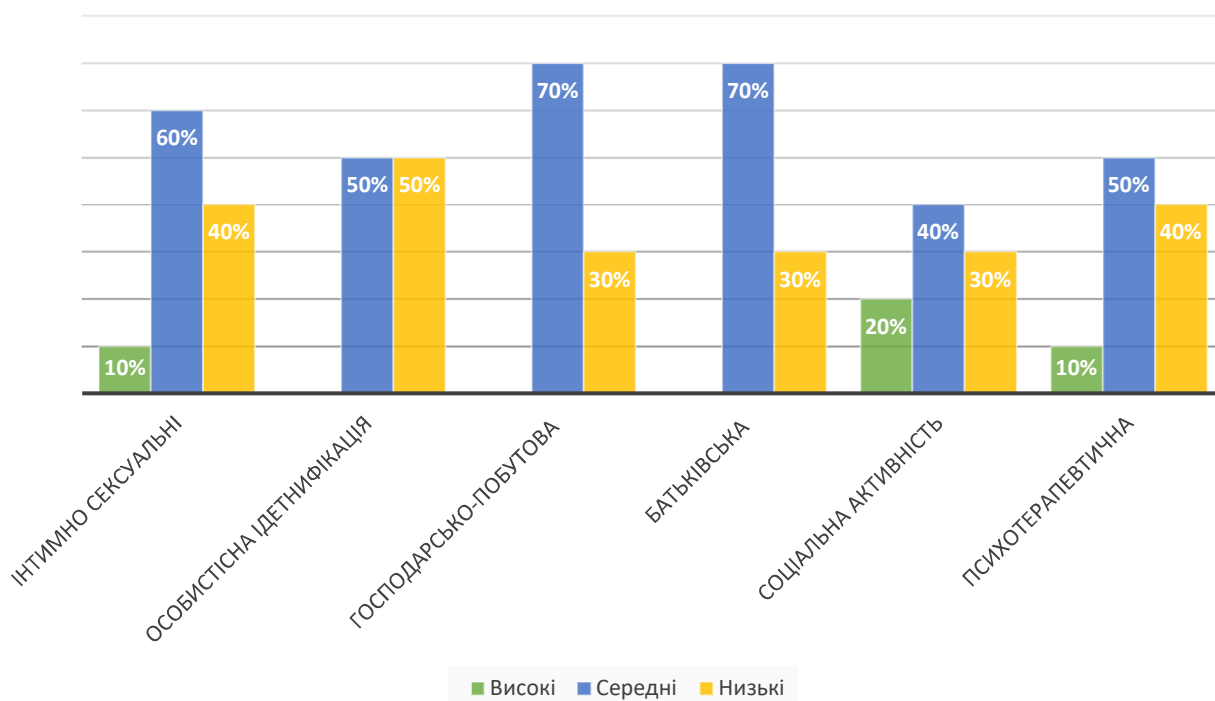

Рис. 3.3.2 Показники неузгодженості по сімейним функціям за методикою «Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі» А.Н. Волкової

Порівнюючи отримані дані після проведення корекційної програми та дані первинної діагностики можемо зробити висновок, що зменшилися показники неузгодженості сексуальної, психотерапевтичної функції та ідентифікації з партнером, майже не змінилися показники батьківсько-виховна та зовнішньої привабливості, треба відмітити, що в деяких парах зросли показники неузгодженості господарсько-побутової функції та

соціальної активності.

Таблиця 3.3.3.

Рольова адекватність подружніх пар за методикою «Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі» А.Н. Волкової

№	І.П. Випробува них	Сімейні функції											
		Господарсько- побутова		Батьківсько- виховна		Соціальна активність		Психотера певтична		Зовнішня привабливість		Σ РАЧ	Σ РАД
		РАЧ	РАД	РАЧ	РАД	РАЧ	РАД	РАЧ	РАД	РАЧ	РАД		
1.	Анна В. /Владислав В.	1	2	1	1	3	1	2	4	1	1	8	9
2.	Світлана Г./Михайло Г.	0	1	1	0	4	3	0	0	2	1	7	5
6.	Світлана Б./Ігор Б.	4	3	1	0	4	1	1	1	0	1	10	6
7.	Вікторія Л./Єгор Л.	1	0	2	1	1	1	0	4	1	1	5	7
10.	Яна Б./Андрій Б.	1	1	2	2	3	2	1	3	2	2	9	10
15.	Олена Ш./Станіслав Ш.	1	1	0	2	3	1	2	0	0	2	6	6
16.	Валентина О./Олександр	1	4	0	2	0	0	3	1	0	0	4	6
21.	Альона А./Дмитро А.	2	1	0	2	2	0	5	2	0	0	9	6
22.	Яна К./ Олександр К.	1	2	1	1	1	1	1	3	3	1	7	8
29.	Юлія С./Антон С.	2	1	1	1	2	0	1	3	3	4	11	13

де «РАЧ» - рольова адекватність чоловіка,

«РАД» - рольова адекватність дружини.

За шкалою господарсько-побутова функція: не відповідність рольових очікувань чоловіка (дружини) рольовим зазіханням дружини (чоловіка) відмічено в 20% (пара № 6, 21), в інших випадках ступінь рольової адекватності в межах норми.

За шкалою батьківсько-виховна значного порушення рольової адекватності не виявлено.

За шкалою соціальна активність - 20% пар мають високі показники порушення рольової адекватності.

За емоційно-психотерапевтичною шкалою низький ступінь рольової

адекватності виражений в 30% пар.

За шкалою зовнішня привабливість порушення рольової адекватності виявлено в 10%.

Зниження порушення рольової адекватності спостерігається в 50% пар, в 40% незначне зниження або взагалі відсутні зміни, погіршення результатів в 10%. На рисунку 3.3.3. зображено порушення рольової адекватності пар до та після корекційної програми.

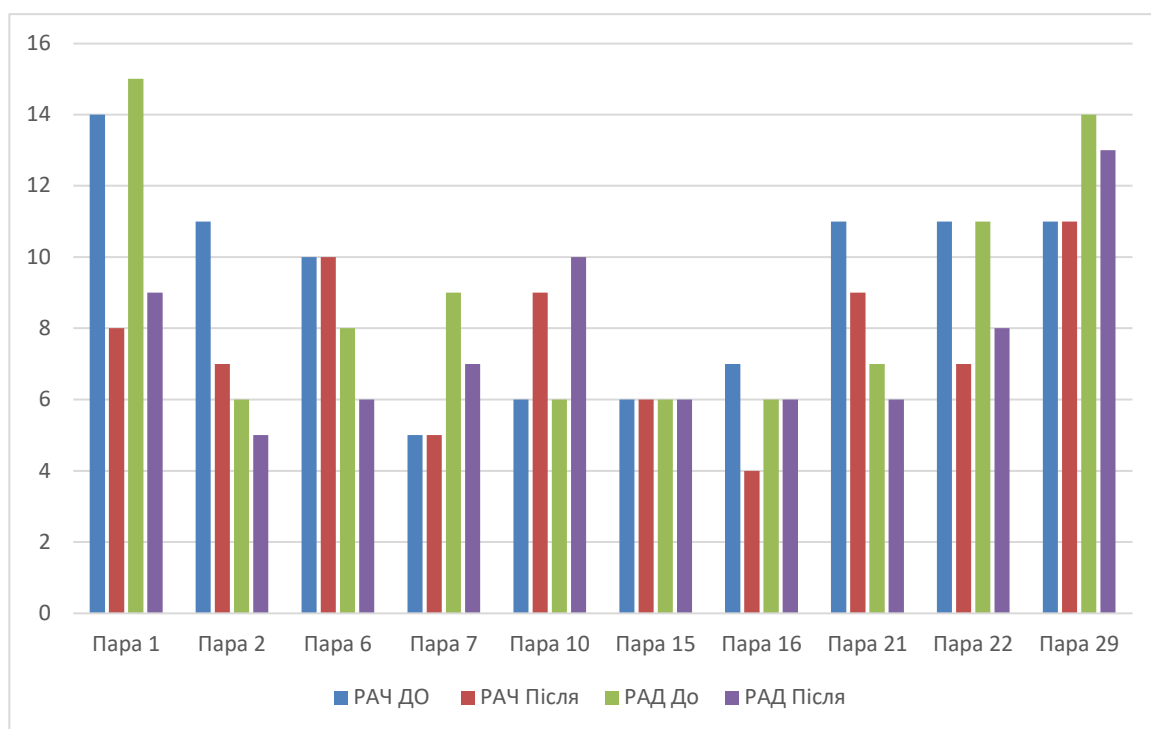

Рис 3.3.3. Порушення рольової адекватності (до/після) за методикою «Визначення погодженості сімейних цінностей і рольових установок у подружній парі» А.Н. Волкової

Для виявлення результату корекційної програми стосовно рівня задоволеності шлюбом було повторно використано тест-опитувальник задоволеності шлюбом.

Таблиця 3.3.4

Рівень задоволеності шлюбом за методикою тест-опитувальник задоволеності шлюбом.

№	І.П. Випробуваних	Низький рівень задоволеності шлюбом	Середній рівень задоволеності шлюбом	Високий рівень задоволеності шлюбом
1.	Анна В. /Владислав В.		30	
2.	Світлана Г./Михайло Г.		31	
6.	Світлана Б./Ігор Б.		29	
7.	Вікторія Л./Єгор Л.			35
10.	Яна Б./Андрій Б.			33
15.	Олена Ш./Станіслав Ш.			36
16.	Валентина О./Олександр		27	
21.	Альона А./Дмитро А.	25,5		
22.	Яна К./ Олександр К.			34
29.	Юлія С./Антон С.	26		

Порівнюючи отримані данні можна стверджувати, що після корекційної програми в більшості випадків (70%) збільшився рівень задоволеності шлюбом. Погіршення показників немає.

Наразі, високий рівень задоволеності шлюбом мають 40% випробуваних пар, середній рівень задоволеності шлюбом 40%, та низький 20%. Порівняння рівня задоволеності шлюбом до та після корекційної програми зображені на рис.3.3.4

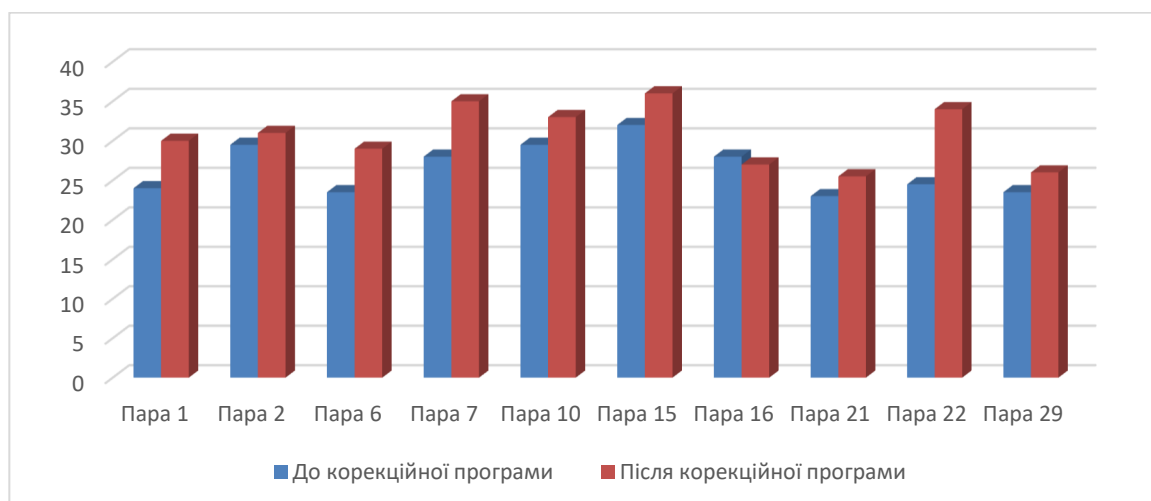

Рис. 3.3.4 Рівень задоволеності шлюбом подружжя (до/після) (за методикою «Тест-опитувальник задоволеності шлюбом».

Порівняльний аналіз рівня конфліктності та рівня порушення рольової адекватності представлений в таблиці 3.3.5.

Таблиця 3.3.5.

Рівень конфліктності, рольова адекватність та рівень задоволеності шлюбом випробуваних подружніх пар

№	І.П. Випробуваних	Адекватність чоловіка	Адекватність дружини	Рівень порушення адекватності подружжя	Рівень конфліктності	Рівень задоволеності шлюбом
1.	Анна В. /Владислав В.	8	9	С	К	С
2.	Світлана Г./Михайло Г.	7	5	С	С	С
6.	Світлана Б./Ігор Б.	10	6	В	К	С
7.	Вікторія Л./Єгор Л.	5	7	С	С	В
10.	Яна Б./Андрій Б.	9	10	С	Н	В
15.	Олена Ш./Станіслав Ш.	6	6	С	С	В
16.	Валентина О./Олександр О.	4	6	Н	С	С
21.	Альона А./Дмитро А.	9	6	С	К	Н
22.	Яна К./ Олександр К.	7	8	С	С	В
29.	Юлія С./Антон С.	11	13	В	К	Н

Зменшення рівня порушення рольової адекватності 50%. В деяких випадках рівень конфліктності залишився колишнім, проте спостерігається зменшення загального індексу конфліктності. В одному випадку відмічено зріст порушення адекватності у поєднанні зі зниженням рівня конфліктності.

При цьому простежується зв'язок між зменшенням рівня конфліктності та порушенням рольової адекватності та збільшенням рівня задоволеності шлюбом.

Тож, гіпотези нашого дослідження: узгодженість шлюбно-сімейних функцій знижує рівень конфліктності подружжя та запобігає виникненню сімейних протиріч; незадоволеність шлюбом є наслідком порушення рольової адекватності подружжя та неузгодженості шлюбно-сімейних функцій – підтвердились.

Висновки до розділу 3

З метою виявити соціально-психологічні та особистісні причини виникнення сімейних протиріч і знайти шляхи запобігання їм було проведено емпіричне дослідження. На етапі констатувального дослідження було визначено, що найбільш розповсюджені причини конфліктності в молодих сім'ях - це порушення рольових очікувань, проблемні відносини з родичами, друзями, розбіжність у відношенні до грошей, прояв домінування одним із подружжя, менш конфліктними є сфери вираження прагнення до автономії та прояв ревнощів; найменша кількість конфліктів виникає із-за неузгодженості норм поведінки. Найвищий показник за шкалою соціальна активність, що пов'язана з прагненням чоловіків самореалізуватися, в той час коли жінки не ставлять професійну самореалізацію на перше місце. У більшості пар не вистачає взаємної емоційної підтримки, що є чи не найбільш важливим аспектом подружнього життя. В конфліктних парах істотно порушена адекватність чоловіка / дружини, а в деяких випадках і обох партнерів.

З метою узгодження сімейних функцій подружжям та запобіганню виникнення протиріч, формування ефективних навичок спілкування в конфліктній ситуації було розроблено та впроваджено корекційну програму.

В результатами контрольного дослідження ми визначили зменшення рівня порушення рольової адекватності, конфліктності, в деяких випадках рівень конфліктності залишився колишнім, проте спостерігається зменшення загального індексу конфліктності. Після збільшився рівень задоволеності шлюбом, що пов'язано зі зменшенням неузгодженості шлюбно-сімейних функцій та рівня порушення рольової адекватності.

ВИСНОВКИ

Сім'я - це складний та багатогранний соціальний інститут, який має особливості функціонування та розвитку, які притаманні лише йому. В роботі були визначені основні функції сімейного життя, які безпосередньо пов'язані з задоволенням потреб її членів. В сучасній психології існує багато варіантів характеристик сімейних функцій; велику роль відіграють різні фактори: етап сімейного життя, кількість дітей, рівень добробуту сім'ї, місце проживання, характер професійної діяльності подружжя тощо. Проте середньостатистична сім'я має декілька функцій, без яких втрачається сенс її існування.

Жодна з класифікацій не може бути поширена на весь життєвий цикл сім'ї, оскільки з часом змінюються функції сім'ї: одні втрачають своє значення, інші підлаштовуються під нові соціальні умови, інші стають допоміжними.

Однак є такі функції, які завжди існують для повноцінної сім'ї. Серед найважливіших можна визначити освітню, економічну та господарсько-побутову, культурного (духовного) спілкування та емоційної підтримки, сексуально-еротичну та репродуктивну. Ці функції рівні за обсягом і різноманітні за змістом, однак складають цілу соціально-психологічну систему, в якій реалізація будь-якого з її елементів тісно пов'язана з якісними параметрами іншого.

В роботі розглянуто динаміку та життєвий цикл сім'ї. Це своєрідний сценарій розвитку, який неминуче відтворюється в кожній сім'ї. Кожен новий етап такого розвитку пов'язаний зі зміною всіх основних параметрів структури сім'ї. В більшості випадків сім'ї легко справляються з кризовою ситуацією, адаптуючись до нових умов. Однак, якщо сім'я не може перебудуватися та підлаштуватися до нових умов, це збільшує рівень конфліктності в сім'ї та їм все дедалі складніше налагодити стосунки.

В роботі охарактеризовано етапи шлюбно-сімейної адаптації: (романтичний, психологічний та сексуальний) а також стадії розвитку сім'ї. Кожна стадія та кожний етап шлюбно-сімейної адаптації має свої власні

особливості та великий вплив на подальше подружнє життя. Запорукою успіху на кожному етапі є готовність молоді до вступу в шлюб; правильний вибір партнера; подружня сумісність; ціннісно-орієнтаційна єдність і співпадіння цілей та планів; дотримання умов гармонізації шлюбу.

Проаналізовано причини виникнення протиріч в сім'ях та відзначено, що найчастіше причиною конфліктів в сім'ї стають неузгодженість сімейних функцій та порушення рольових очікувань. Крім того, конфліктогенними можуть бути такі сфери подружнього життя як проблемні відносини з родичами, прояв домінування одним із подружжя, розбіжність у відношеннях до грошей.

Для перевірки гіпотези було проведено експериментальне дослідження. За результатами констатувального дослідження зроблено висновок, що конфліктних пар вдвічі більше, ніж пар з низьким рівнем конфліктності, для неконфліктних пар характерно наявність лише однієї конфліктної сфери або взагалі немає таких сфер, у пар з середнім рівнем конфліктності наявно від двох до чотирьох таких сфер, а у конфліктних- більше чотирьох. Найбільш конфліктними виявились такі сфери подружнього життя як порушення рольових очікувань; проблемні відносини з родичами, друзями; розбіжність у відношенні до грошей; прояв домінування одним із подружжя; менш конфліктними є сфери вираження прагнення до автономії та прояв ревнощів.

Найбільша неузгодженість сімейних функцій виявилось в таких сферах як соціальна активність та емоційно психотерапевтична. Порушення рольової адекватності подружжя найчастіше трапляється також в наведених сферах. Треба зазначити, що чим більше в пар рівень конфліктності та конфліктних сфер подружнього життя, тим більше неузгодженість сімейних функцій та порушення рольової адекватності. За допомогою тесту-опитувальнику задоволеності шлюбом, було визначено, що в конфліктних парах, в парах з порушенням рольової адекватності та неузгодженості сімейних функцій визначено низький рівень задоволеності шлюбом. Чим менший в парі рівень порушення рольової адекватності, тим більш успішніши пари вважають свій

шлюб.

З метою узгодження сімейних функцій подружжям та запобіганню виникнення протиріч, формування ефективних навичок спілкування в конфліктній ситуації було розроблено та впроваджено корекційну програму.

Після проведення корекційної роботи за результатами контрольного дослідження визначено зменшення рівня порушення рольової адекватності, зниження рівня конфліктності. В деяких випадках рівень конфліктності залишився колишнім, проте спостерігається зменшення загального індексу конфліктності. Слід відміти що, після корекційної роботи в 70% пар збільшився рівень задоволеності шлюбом, що пов'язано зі зменшенням неузгодженості шлюбно-сімейних функцій та рівня порушення рольової адекватності.

Одже, виходячи з вищенаведеного можемо констатувати, що наші гіпотези: узгодженість шлюбно-сімейних функцій знижує рівень конфліктності подружжя та запобігає виникненню сімейних протиріч; незадоволеність шлюбом є наслідком порушення рольової адекватності подружжя та неузгодженості шлюбно-сімейних функцій було підтверджено.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова С. Б. Сознательное одиночество: социальная проблема или альтернативная модель брачно-семейных отношений? *XX Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана «Культура, личность, общество в современном мире: Методология, опыт эмпирического исследования»*, Екатеринбург: УрФУ, 2017. — С. 5-16.
2. Агишева Н. К. Супружеские конфликты и способы их разрешения. *Международ. мед. журнал*. 2006. Вип. № 2. С. 19–23.
3. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование. М.: Класс, 1999. 243 с.
4. Алешина Ю. Е. Удовлетворенность браком и межличностное восприятие в супружеских парах с различным стажем совместной жизни : дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.05 М., 1985. 263 с.
5. Алилуев Р. К. Семейная психология. навч. посіб. Казань: КРАФТ, 2008. 358 с
6. Андреева Т. В. Мусакина А. П. Социально-психологические особенности замужних и разведенных женщин. *Ананьевские чтения – 99 : Тез.научн.-практ. конф., 26–28 окт. 1999 г.* СПб. : изд. СанктПетербургского университета, 1999.
7. Андреева Т. В. Психология современной семьи: монография СПб. : Речь, 2005. 436 с.
8. Андреева Т. В. Семейная психология. СПб., 2005. 248с.
9. Андросова, А.С. Шеленкова, Н.Л. Специфіка подружніх конфліктів. *Психологічний журнал*, 2019 URL: <http://psyj.udpu.edu.ua/article/view/195933/196257>.
10. Андрущенко В., Губерський Л. Культура. Ідеологія. Особистість: Методологосвітоглядний аналіз. 3-те вид. К. : Знання України, 2007. 580 с.

11. Антонов А. И., Медков В. М. Социология семьи. М. : Изд-во МГУ ; Изд-во Международного университета бизнеса и управления. 1996. 304 с.
12. Анцупов А. Я., Малышев А. Н. Введение в конфликтологию: Учеб. пособие. Киев: МАУП, 1996. 103 с.
13. Березко І. В. Сімейна психологічна консультація: можливості та проблеми. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. К., 2001. Т. III, Ч. 4 С. 16-20.
14. Березовська Л.І., О.С. Юрков. Психологія конфлікту: навч-метод посіб. Мукачево: МДУ, 2016. 201с.
15. Богданов Г. Т., Богданович Л. А., Полеев А. М. Супружеская жизнь: гармония и конфликты. М.: Профиздат, 2008. 520 с.
16. Большаков А. Г., Несмелова М. Ю. Конфликтология организаций: Учеб. пособие. Москва: МЗ Пресс, 2001. 182с.
17. Бондарчук О.І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 96 с.
18. Браун Д., Кристенсен Д. Теория и практика семейной психотерапии. 3 междунар. изд. СПб. : Питер, 2001. 351 с.
19. Браун-Галковська М. Домашня психологія подружжя, діти, родина. пер. з пол. З. Городенчук. Вид. 2-ге, випр., доп. Львів: Свічадо, 2008. 219 с.
20. Будяк Н. М. Основи сімейної психології .навч. посіб. Львів: Фортеця, 2007. 345 с.
21. Варга А. Я. Системная семейная психотерапия. Краткий лекционный курс. СПб. : Речь, 2001. 289 с.
22. Ващенко І.В. Кондрацька Л.В. Особливості сімейних взаємин у сучасних подружніх парах. *Наука і освіта: Наук.-практ. ж-л*. Одеса, 2005. Вип. №3-4. с. 13-17.
23. Ващенко І.В. Психологічні аспекти дослідження сімейних конфліктів. *Вісник ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. Серія: Психологія*. Харків: ХДПУ, 2004. Вип. 13. Ч.1. С. 51-57.

- 24.Ващенко, І.В. Кондрацька, Л.В. Фактори, що сприяють виникненню сімейних конфліктів. *Проблеми сучасної психології*, 2011. Вип № 12, 142 – 158 с.
- 25.Властивості сімейної системи з точки зору системної сімейної терапії. *Бібліотека Sci.House*: веб-сайт. URL.: <https://sci.house/psihoterapiya-scibook/9vlastivosti-simeynoji-sistemi-tochki-zoru-78377.html>
- 26.Волков Б. С., Волкова Н. В. Конфликтология: Учебное пособие для студентов вузов. Москва: Академический проект; Трикста, 2005. 384 с.
- 27.Волкова А. Н. Т.М. Трапезникова. Методические приемы диагностики супружеских отношений. *Вопросы психологии*. 1985. № 5. 78 с.
- 28.Гребенников И.В. Основы семейной жизни М.: Просвещение,1991. 256 с.
- 29.Горецька О.В. Психологія сім'ї : навч. Посіб. Бердянськ : Видавець Ткачук О.В., 2015. 216 с.
- 30.Горьковская И.А. Влияние семьи на формирование деликвентности у подростков. *Психологический журнал*. 1994. Т. 15. Вип. №2.
- 31.Гришина Н. В. Психология конфликта. 2-е изд. СПб.: Питер, 2008. 544 с.
- 32.Гришина Н. И. Психология конфликта. 3-е издание. Санкт-Петербург: Питер, 2016. 576с.
- 33.Дружинин В.Н. Психология семьи. Екатеринбург: Деловая книга, 2000. 208 с.
- 34.Дружинин В.М. Психология сім'ї. М.:КСП, 3 вид., 2008.
- 35.Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління:навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 234 с.
- 36.Елизаров А.Н. К проблеме поиска основного интегрирующего фактора семьи. *Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология*. 1996. № 1. С.42 – 49

37. Зацепин В. И., Бучинская Л. М., Гавриленко И. Н. Семья. Социально-психологические и этические проблемы: справочник. К.: Политиздат Украины, 1990.
38. Зозуль, Т. В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*, 2016 Вип.47, 58 – 65.
39. Иванова Л. С. Социальные причины сознательной бездетности молодой семьи в России. *Социальная политика и социология*. 2009. №8(50). С. 191-197.
40. Ігнатюк, Я. П., Драгола, Л. В. Причини виникнення сімейних конфліктів. Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019». *XXI Всеукраїнська наукова конференція молодих учених*. с. 260-262.
41. Карташова Т. Е. Молодежь и брак в современном обществе. Технологии психолого-социальной работы в условиях мегаполиса. *Материалы международной научно-практической конференции Санкт-Петербург, 25–26 ноября 2010 г.* СПб. : СПбГИПСР, 2010. С. 24–27.
42. Ковалев С. В. Психология современной семьи. М.: Просвещение, 1988. – 208 с.
43. Козловська Е. В. Психологічна готовність молодого подружжя до гармонізації стосунків : дис. ... канд. психол. Наук: 19.00.05 К., 2010.
44. Коновальчук І. М. Сімейні взаємовідносини й особливості соціалізації дитини. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України. К., 2006. – Вип. 1, т. VIII. – С. 171–176.
45. Кочетов А. И., Логинов А.А. Начало семейной жизни. *Мужчина и женщина: отношения полов*. Мн. :Польмия,1989. – 447с
46. Кравченко А. В., Тверезовська Н.Т. Виникнення і попередження конфліктів у молодого подружжя. *Науковий вісник Національного*

- університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2015. Вип. 220. С. 253-258.*
- 47.Кругла, Т.О. Сімейний конфлікт: причини виникнення, попередження, врегулювання. *Медсестринство*, 2017, Вип.4, 71 – 74 с.
- 48.Кукулите Т. Г. Моница Г.Б. Психология семьи: электронное уч. Пос. для дистанционного обучения. Санкт-Петербург : СПБАУЭ, 2008.
- 49.Кулагина И.Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. Учеб. Пос. М.: ТЦ Сфера, 2004.
- 50.Куттер П. Любовь, ненависть, зависть, ревность. Психоанализ страстей / перевод с немецкого С.С. Панкова. СПб. : Б.С.К., 2004
- 51.Лабунская А. Как преодолеть конфликт. Страна знаний, 2005. № 6. С. 45-47.
- 52.Лафренье П. Эмоциональное развитие детей и подростков. СПб.: ПРАЙМ – ЕВРОЗНАК, 2004.256 с.
- 53.Левкович В., Зуськова О. Методика диагностики супружеских отношений. *Вопросы психологии*. 1987. № 4. С.128–134.
- 54.Левкович В.П. Супружеские конфликты в однонациональных и разнонациональных семьях и их роль в стабилизации семьи. *Социальные конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения*. Вып. 7. М., 1994. 221 с.
- 55.Либина А. Уроки семейных скандалистов. *Семья и школа*. Вип. №7.
- 56.Ложкін Г. В., Пов'якель Н.І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: Навч. Посіб. К. : ВД «Професіонал», 2016. 416с.
- 57.Ляшенко Н.О. Сучасні альтернативні форми шлюбу. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. Вип. 45. С. 223-230.
- 58.Максименко С. Д. Соловієнко С.Д, Загальна психологія. навч. посіб.– К.: МАУП, 2000. 256 с.

- 59.Маркова М. В., Ветрила Т. Г. Загальний погляд на проблему формування та функціонування сім'ї. *Український вісник психоневрології*. 2009. Т. 17, вип. 1. С. 89-92
- 60.Маслоу А.Г. Мотивация и личность. Перевод. с англ. Татлыбаевой А. М. СПб.: Евразия, 1999. 478
- 61.Мацковский М. С. Социология семьи. Проблемы теории, методологии и методики. М. : Наука, 1989. 116 с.
- 62.Меньшутин В. П. Помощь молодой семье: заметки психолога. М.: Мысль, 1987. 203 с.
- 63.Морган Л. Г., Льюис Г. Древнее общество или исследование линий человеческого прогресса от дикости через варварство к цивилизации. Л., 1934. 305 с.
- 64.Моруа А. Превратности любви.М.: Издательский дом «Радуга», 1994. 457 с.
- 65.Мягер В. К. Сімейна психотерапія: керівництво з психотерапії. Л. : Медицина, 2000.
- 66.Навайтис Г. Семья в психологической консультации. М. : Московский психолого социальный институт. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1999. С. 3 – 14
- 67.Обозов Н. Н., Обозова Н. А. Три подхода к исследованию психологической совместимости. Вопросы психологии. 1981. № 6. С. 98-101.
- 68.Олифиревич Н. И., Зинкевич-Куземкина Т. А., Велента Т. Ф. Психология семейных кризисов. СПб.: Речь, 2006. 360 с.
- 69.Олійник Б. В., Кубіцький С.О. Формування готовності членів молодих сімей до конструктивного вирішення подружніх. *Вісник Національного університету оборони України*. 2011. Вип. 1. С. 55-58.
- 70.Особливості подружніх конфліктів. *Мир знаній*: веб-сайт. URL.: <https://smekni.com/a/198312-2/osoblivost-podruzhnkh-konflktv-2/>
- 71.Пірен М.І. Конфліктологія: Підручник. К.: МАУП, 2003. 360 с.

- 72.Поліщук В.М, Ільївна Н.М., Поліщук С.А. Психологія сім'ї. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 239 с.
- 73.Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.
- 74.Посвістак О. А. Аналіз внеску представників системної сімейної психотерапії у становлення психології сім'ї як наукової галузі . *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Вип. 22. К., 2016. С. 179–183.
- 75.Потапчук Н. Д. Виникнення психології сім'ї як науки. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Сер. : Педагогічні та психологічні науки*. 2014. № 4. С. 465–478.
- 76.Психология семьи. Хрестоматия: Уч. Пос. для факультетов психологии, социологии, экономики и журналистики / Д.Ф. Райгородский и др. Самара: БАХРАК. М., 2002. 752 с
- 77.Радчук В. М. Механізми вибору шлюбного партнера. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2014. Вип. 2. С. 232-239.
- 78.Романова К.В. Этический мир молодой семьи.Л.: Семья и школа, 1985. 185 с.
- 79.Самосадова Е.В., Сухарева Н.Ф. Представления о семье и браке в субъективной картине жизненного пути молодежи. *Пензенский психологический вестник*. 2017. №2. С. 73-84.
- 80.Семиченко В.А., Заслуженюк В.С. Психологія та педагогіка сімейного спілкування. Навч. посіб. К. : Веселка, 1998. 214 с.
- 81.Семья как социальная и эмоциональная единица: Семейная хрестоматия / Аккерман Н., Эйдемиллер Э., Александрова Н., Юстицкис В. СПб. : Питер. 2000. - С. 17-26.

82. Социальная работа с людьми, практикующими однополые сексуальные отношения: Теория. Методики. Лучшие практики/ Сост. Л. Гейдар; под ред. М. Андрущенко. – К.: Международный Альянс по ВИЧ/СПИД в Украине, 2009. – 196 с.
83. Столин В. В. Романова Т. Л., Бутенко Г. П. Опросник удовлетворительности браком. *Вестник Московского университета. – Серия. XIV : Психология.* 1983. № 2. С. 36–45
84. Сысенко В. А. Разводы: динамика, мотивы, последствия. *Социологические исследования.* 2010. № 2. С. 32–40
85. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. М.: «Когито-Центр», 2005. 496 с.
86. Ткачова В. Стан і перспективи розвитку сім'ї в сучасному українському суспільстві (соціально-філософський аналіз): автореферат дисс. канд. філос. наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / Ткачова Вікторія Олександрівна; Одеський національний університет імені І.І. Мечникова. Одеса, 2008. 22 с.
87. Горохтий В.С., Прохорова О.Г., Психологическое здоровье семьи. Психологическое здоровье семьи. КАРО, 2008, 160 с.
88. Урбанович А. А. Психология управления: Учебное пособие. Минск: Харвест, 2005. 640 с.
89. Уэйнберг Р.С., Гоулд Д.К. Основы психологии спорта и физической культуры. К. : Олимпийская литература, 1998. 335 с.
90. Федоренко Р. П. Психологія молоді сім'ї і сімейна криза. Луцьк: Моногр. Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 168 с.
91. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї: навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.
92. Челдышова Н. Б. Шпаргалка по социальной психологии : учеб. пособие - М. : Экзамен, 2009. - 110 с.

93. Шапиро Д. На эмоциях. Как улаживать самые болезненные конфликты в семье и на работе. Москва: Альпина Паблишер, 2019. 586 с
94. Шнейдер А.Б. Психология семейных отношений: Курс лекций. М.: Апрель-Пресс, 2000. 512 с.
95. Шнейдер Л.Б. Семейная психология : учеб. пособие для вузов. 3-е изд. – М. : Изд-во «Академический проект», 2008. 273 с.
96. Шуман С.Г., Шуман В.П. Семейные конфликты. Брест, 1992. 196 с.
97. Шумейко О. В. Основні підходи до дослідження сім'ї в системі соціально-гуманітарного знання. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2011. № 1. С. 135-144.
98. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи СПб.: Питер, 1999. 656 с.